

Nimistö Vienan Karjalan asutushistorian lähteenä

DENIS KUZMIN

1 Tutkimuskysymys

Vienan Karjalaksi sanotaan Venäjän Karjalan pohjoisosassa olevaa suurta aluetta, joka on ulottunut Vienanmereltä Suomen rajalle asti. Muutaman vuosisadan ajan (vuoteen 1920) nykyinen Vienan Karjalan alue oli osa Arkangelin kuvernementin Vienan Kemin kihlakuntaa. Tämän takia Vienaa sanotaan vielä nykyäänkin joskus Arkangelin Karjalaksi. Alueella on puhuttu varsinaiskarjalan pohjoismurretta, joka muistuttaa Suomen savolaismurteiden kainuulaismurteita. Vaikka alue on maailmankulttuurissakin tunnettu sieltä kerätyn kalevalamittaisen runouden ansiosta, on Vienan historiaa ja kulttuuria tutkittu vain vähän. Tässä artikkelissa sovellan nimistöntutkimusta asutushistorian tutkimukseen ja pyrin näin saamaan uutta ja tarkempaa tietoa Vienan etnokulttuurisesta historiasta ja tämän alueen karjalaisten etnisestä alkuperästä.

Vienan paikannimistö¹ muovautui toisen vuosituhannen aikana, jolloin alueen karjalainen asutus syntyi kontakteissa sittemmin assimiloituneen saamelaisväestön ja Vienanmeren rannikon venäläisten kanssa. Vienan Karjala sijoittui nykyisen Suomen ja Vienanmeren välisten yhdysteiden varteen, ja sen nimistössä heijastuvat muinaiset vesi- ja maataipaleet sekä se, miten eri etniset ja kielelliset ryhmät käyttivät niitä. Voidaan olettaa, että alueen asuttamisessa on ollut useampia vaiheita ja että väestöä on tullut useammasta suunnasta (Luoteis-Laatokan rannikolta, Hämeestä, Savosta, Itä-Pohjanmaalta, Vienanmeren rannikolta ja Keski-Karjalasta). Tämä antaa mahdollisuuden todeta, että osa seudun paikannimistä on historiallisesti yhteydessä yllämainittujen alueiden kanssa ja niissä kuvastuvat väestön muuttoliikkeet nykyisen Suomen alueelta Vienan Karjalaan.

1. Tutkimuksen pohjana ovat Vienan Karjalasta kerätyt paikannimimateriaalit, joita säilytetään Venäjän Tiedeakatemian Karjalan tiedekeskuksen kielen, kirjallisuuden ja historian instituutin (ИЯЛИИ) tiedellisessä nimiarkistossa, ja Kotuksen Nimiarkiston paikannimikokoelma.

2 Metodeista

Paikannimistö on erinomainen historiallinen lähdeaines. Kerran annettu nimistö on yleensä säilynyt sukupolvesta toiseen, jos väestö on ollut jatkuvaa. Nimillä on ollut myös taipumusta siirtyä entiseltä asutusryhmältä seuraavalle, kun nämä ovat olleet keskenään tekemisissä. Näin nimistö on muodostunut ainutlaatuisiksi asutushistorian dokumentiksi, koska vanhat paikannimet palautuvat usein aikaan, jolta ei ole säilynyt muuta kielellistä informaatiota.

Paikannimien käyttö historian lähteenä on jo kauan ollut paljon käytetty metodi Suomen varhais historian tutkimuksessa (ks. esim. Kiviniemi 1971; 1977; Vahtola 1980). Paikannimistöä on perinteisesti pidetty keskeisenä lähteenä asutuksen tulosuuntien ja alkuperän selvittämisessä sekä monien kulttuurihistoriallisten kysymysten tutkimisessä (vanhat kulkutiet, rajat jne.). Myös Vienen Karjalan paikannimistö antaa mahdollisuuksia samanlaisen metodiikan käyttöön ja alueen etnistä historiaa koskeviin päätelmiin. Sen avulla on mahdollista rekonstruoida aikaisempien vuosisatojen kulttuurihistoriallisia prosesseja ja yhteyksiä Fennoskandian raja-alueisiin.

Nimistöntutkimus on osoittanut, että paikannimet muodostuvat tiettyjen rakenteiden ja leksikaalis-semanttisten mallien mukaan. Tämä tapahtuu siten, että kieliyhteisön jäsenen kielen omaksuessaan omaksuu myös häntä ympäröivän paikannimijärjestelmän. Kun hän joutuu antamaan nimiä maantieteellisille kohteille uudella asuma-alueella, hän käyttää hyväksi lapsuudessaan oppimaansa paikannimijärjestelmää. Toisin sanoen asutuksen laajentuessa uudella alueella käytetään samoja rakenteellisia (esim. suffiksit), sanastollisia ja semanttisia malleja, jotka ovat tuttuja jo asutuksen lähtöalueella (Kiviniemi 1977: 6–7).

Nimistön muodosteisuuteen pohjautuu tässä artikkelissa käytetty typologis-maantieteellinen menetelmä, joka on periaatteessa omiaan etnokielelliseen ja historialliseen tutkimukseen. Areealimenetelmä, joka tavoittelee paikannimimallien levikkien selvittelyä ja niiden tulkintoja, ei ole levinnyt laajalle onomastiikkaan, koska sen käyttö edellyttää suuria paikannimikokoelmia, joita on vähän. Esimerkiksi Venäjällä on olemassa vain yksi sopiva kortisto Uralilla Jekaterinburgin yliopistossa ja tästä syystä tämä tutkimusmenetelmä on Venäjällä vähän tunnettu. Suomessa sitä on paikannimistön tutkimuksessa käyttänyt mm. Jouko Vahtola (esim. Vahtola 1980), joka on saanut hyviä tuloksia Pohjois-Suomen asutushistorian tutkimuksessa. Menetelmä pohjautuu siihen, että monet paikannimimallit ovat levinneet selkeästi rajatulle alueelle, jonka muodostuminen voi olla yhteydessä tietyn väestöryhmän ekspansioon ja etnisen alueen muotoutumisen historiaan. Käytän analyysissäni yllä mainittua metodiikkaa nimistön tarkastelussa, koska Vienen Karjalan alueelta on kerätty rikas nimiaineisto. Toiseksi tämä alue on varsin sopiva mallimethodiikan käyttöön, koska se asutettiin melko myöhään, 1500-luvulta alkaen, vaikka itämerensuomalainen eräkulttuuri tietysti oli kehittynyt alueella jo aikaisemmin.

Areealimenetelmän tulokset riippuvat merkittävässä määrin kartoitettavien nimimallien onnistuneesta valinnasta. Ei ole mahdollista käyttää kaikkia malleja. Esimerkiksi niemennimeä muodostava Mäntyniemi-malli tai järvennimeä muodostava Pitkäjärvi-malli ovat tunnettuja kaikkialla itämerensuomalaisella alueella, minkä vuoksi

mallimenetelmän käyttäminen tässä tapauksessa on turhaa. Todellisten tuloksien saamista varten pitää käyttää sellaisia malleja, joilla on rajallinen levikkialue ja jotka ovat ominaisia tietyille lokaalisille (paikallisesti rajatuille) väestöryhmille. Rajallinen (lokaalinen) alue voi syntyä myös silloin, kun mallia on käytetty lyhyen aikaa (Kiviniemi 1980: 329). Näin ollen tutkijan tehtävä rajoittuu tietyille kielimuodoille ominaisten nimeämismallien etsimiseen ja kartoittamiseen. Niiden levikin selvittämisen pohjalta on mahdollista tehdä etnolingvistisiä ja historiallisia johtopäätöksiä Vienan Karjalan asuttamisen kronologiasta, asutuksen leviämisuunnista ja -reiteistä sekä siitä, kuinka erilaiset etniset ryhmät (karjalaiset, saamelaiset, hämäläiset, savolaiset ja venäläiset) ovat osallistuneet Vienan Karjalan asuttamiseen.

Seuraavassa esitän muutaman vienankarjalaisen paikannimimallin areaalis-typologisen analyysin. Paikannimitutkimuksen tietoja käytetään usein etnisten yhteisöjen muodostumista koskevien kysymysten ratkaisemisessa. Nämä tiedot viittavat heimojen muinaisiin asuttamisrajoihin, ja niiden avulla on mahdollista määrittää heimojen muuttoliikkeen aika sekä reitit uusille asuma-alueille. Tässä suhteessa luotettavimpia ovat ne paikannimet, joiden määrittäminen on etnonymia. Tarkastelen ensin saamelaisten, sitten Länsi-Suomesta tulleiden, jaksossa 5 Itä-Suomesta ja Käkisalmen Karjalasta tulleiden nimimalleja ja jaksossa 6 venäläisperäistä ainesta Vienan Karjalan nimistössä.

3 Saamelaiset Vienan kanta-asukkaina

Tiedetään, että saamelaiset ovat Vienan Karjalan kanta-asukkaita, ja 1500-luvun loppupuoliskon asiakirjojen perusteella on mahdollista todeta, että 1500- ja 1600-luvun vaihteessa lappalaisasutus kattoi melkoisen osan nykyistä Vienaa. Esimerkiksi vuodelta 1552 Solovetskin luostarissa säilyneen asiakirjan (*ote Kemin volostin erillisestä maakirjasta*; ACM: 114) ansiosta on mahdollista havainnoida lappalaisten asuinpaikkoja Vienan Kemin volostin mailla vähän ennen vuonna 1552 tapahtunutta ruotsalaisten hävitysretkeä. Tuolloin kastettuja ja kastamattomia lappalaisia asui seuraavissa asutuksissa: *Topozero* (nyk. Tuoppajärvi), *Kistenga* (nyk. Kiestinki), *Kuito-ozero* (nyk. Kuittijärvi), *Valasreka* (nyk. Valasjoki), *Sonbo-ozero* (nyk. Sombajärvi), *Vopo-ozero* (nyk. Vuopajärvi), *Vedileozero*, *Vokšeozero* (nyk. Vuoksijärvi), *Kizreka* (nyk. Kiisjoki), *Šolopogja* (Suolapohja), *Kurgijeva* (nyk. Kurki), *Kargo-ozero*, *Ulmo-ozero* (nyk. Ulmangijärvi), *Muromozero* (nyk. Muuramojärvi), *Pilso-ozero* (nyk. Pilzjärvi), *Vongo-ozero* (nyk. Vongajärvi), *Keret'ozero* (nyk. Kierettijärvi), *Voronje ozero* (nyk. Kuarnisjärvi), *Kjalgozero* (nyk. Kälkäjärvi), *Kuzemozero* (nyk. Kuuzemajärvi eli Prokkol'a). Näissä asutuksissa oli asiakirjan laatimisen aikaan yhteensä 18 taloa ja 20 kotaa. Asiakirjassa on lisäksi mainittu, että lappalaisia asuu myös muiden metsäjärvien asutuksissa, vaikka niiden nimityksistä ei ole tietoja. Valvontakirja kertoo siitäkin, että edellä mainitut asutukset ovat autioituneet ruotsalaisten hävitysretken takia. (ACM: 114.)

Tunnetaan myös saamelaisten asuma-alueen samankaltainen kuvaus (*Semjon Jurenevin Kemin ja Usmanan erillinen maakirja*; МПІК) vuodelta 1591. Siitä puuttuu viisi aikaisemmin mainittua asutusta (*Valasreka*, *Sombozero*, *Vopo-ozero*, *Kuito-ozero* ja *Kargo-ozero*), mutta samalla kuvaukseen ilmestyy kaksi uutta asutusta – *Krito-ozero* ja

Rogozero (nyk. Ruogojärvi). Samoin 40 vuotta varhaisempi valvontakirja-asiakirja vuodelta 1591 kertoo, että vuoden 1589–1591 ruotsalaisten kanssa käydyn sodan, ns. pitkän vihan (1570–1595) seurauksena kaikki asiakirjassa mainitut lapinkylät oli taas tuhottu (МПІІК: 325). *Kuito-ozero* nimisestä lappalaisasutuksesta on tietoja myös Lapin pogostain valvontakirjassa vuodelta 1597. Siitä saamme tietää, että Kuittijärven seudulla muistettiin ennen vuoden 1589 hävitysretkeä asuneen 33 lappalaista, jotka olivat joko saaneet surmansa tai paenneet muualle, mutta nyt viisi henkilöä oli palannut takaisin (ІК: 214–215). Alueella on siis ollut varsin huomattavan kokoinen lappalaisasutus. Samaan aikaan esim. nykyisen Kuusamon alueella sijainneessa Maaselän lapinkylässä oli 6 verovelvollista lappalaista, mutta Inarissa 32 ja Rovaniemellä 14 (Tegengren 1952: 32).

Lappalaisasutuksien häviämisestä ja väestön poismuutosta huolimatta 1600- ja 1700-luvun asiakirjoissa on säilynyt melkoinen määrä tietoja Vienan Karjalassa sijainneista saamelaisasutuksista. Esimerkiksi vuonna 1618 Repolan pitäjän asukkaat kertoivat Stolbovan rauhan rajalinjaa vetämään tulleille viranomaisille, että Repolasta pohjoiseen nykyisen Länsi-Vienan alueella asui heidän tietämänsä mukaan ”Kuolanlinnan kastamattomia lappalaisia” (Pöllä 1995: 76). Tämän tiedon vahvistaa oikeaksi myös asiakirja vuodelta 1620 (tiedonanto voivodille raja-asioista). Siinä Vuokkiniemen pitäjän asukkaiden joukossa on mainittu esimerkiksi lappalainen nimeltä Gorkoi (Жуков 2003: 97). Ilmeisesti tähän yhteyteen liittyy myös Vuokkiniemen pitäjän Vuonnisesta tallennettu perimätieto, joka kertoo karjalaisen Korkkoni-kantasuvun lappalaisperäisyydestä. Saman perimätiedon mukaan oli Vuonnisen lähellä aikoja sitten saamelaisasutus (Pöllä 2001: 91), ja tämän kylän nimistöissä on *Lappalaisenkuja*-niminen karjanpolku. Saarikiven (2004: 209–210) mukaan Vuonnisen kylän nimi on saamelaisperäinen (kantsaamen **võnç* ’vuono’ > nykypohjoissaamen *vuotna*). Omasta lappalaisalkuperästään kertovat myös eräät Vuokkiniemen kylän asukkaat (Niemi 1921: 9).

Vuoden 1624 verokirjassa myöhemmän Vitsataipaleen pitäjän mailta mainitaan viisi kotaa, jotka sijaitsivat Kierettijärven, Kuuzemajärven, Kälkäjärven, Kuarnisjärven ja Vonkajärven rannalla. Sitä paitsi Kiisjoen kylässä eräässä talossa asui lappalaisiksi mainittu henkilö (Pöllä 2001: 100–101). Näin ollen voidaan olettaa, että yllä mainituissa kylissä asuneet saamelaiset olisivat olleet 1580-luvun Kemin pitäjän lappalaisväestön jälkeläisiä. Vuoteen 1680 asti perittiin veroja Vienan Karjalassa myös kahdeksasta muusta metsälappalaisten asutuksesta. Näistä tunnetaan nimeltä *Pjaozero* (Pääjärvi), *Kilko-ozero*, *Kolozero* sekä Somba- ja Kemijoella sijainneet asutukset, joissa asui kastettuja ja kastamattomia saamelaisia (Жуков 2003: 36).

Vielä myöhemmin Kuolan läänin valvontakirjassa vuodelta 1710 mainitaan myös Tuoppajärven rannalla asuneita lappalaisia (Pöllä 1995: 184), ja vuodelta 1718 on tietoja tulevan Pistojärven pitäjän alueella sijainneesta Maaselkä-nimisestä lappalaisasutuksesta, jossa asui kahdelle valtiolle veroja maksavia saamelaisia (Чернякова 1998: 63). Tässä on kysymyksessä myös ruotsalaisista lähteistä tunnettu Maaselän lapinkylä.

Vähän ennen vuotta 1618 on Kuolan läänin verokirjassa mainittu kolme metsälappalaisten siitaa, joissa asui 27 miestä perheineen. Lapinkylät sijaitsivat Pää-, Ruva- ja Orihjärven rannoilla. Ensin mainitun siidan saamelaisia asui myös n. 45 km pohjoiseen, Tumtsajoen varrella sijainneessa kodassa ja Orihjärven siitaan kuului myös Kou-tajärven rannalla sijainnut saamelaiskota (Pöllä 2001: 95).

Vuonna 1789 alueelle oli jäänyt vain kaksi lapinkylää: Orihjärvi ja Pääjärvi. Kaikista 1787 ja 1789 metrikkirjoissa esiintyvistä Orihjärven asukkaista käytetään nimitystä ”lappalainen”. Sen sijaan Pääjärven pogostan asukkaista vain osa on enää merkitty lappalaisiksi, ja rippikirjassa vuodelta 1793 heistä käytetään myös nimitystä ”tilattomat lappalaiset”. Orihjärvi esiintyy itsenäisenä yhteisönä vielä vuoden 1830 rippikirjassa, ja vuonna 1840 se on luettu viimeisen kerran Kuolan läänin (kihlakunnan) 16 saamelaiskylän joukkoon (Pöllä 2001: 94–97).

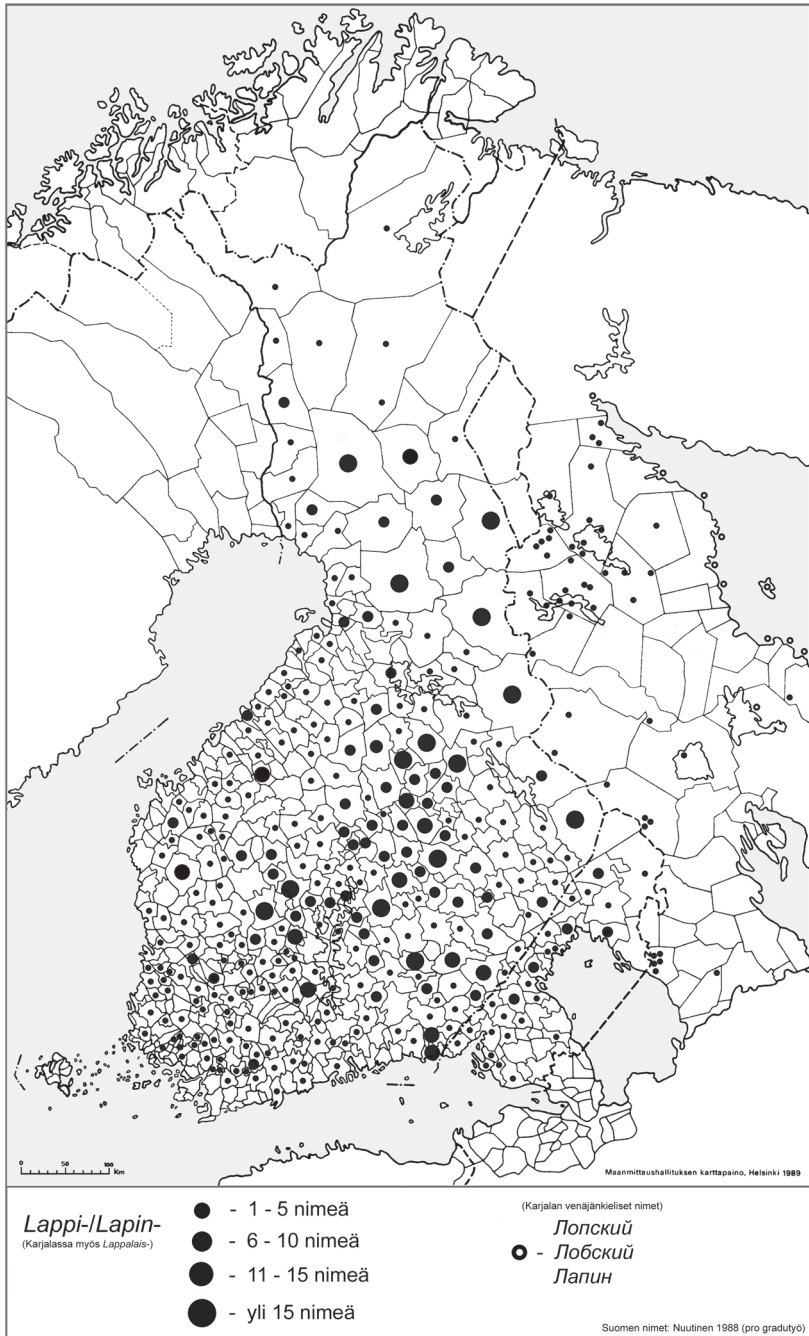
Kaikki yllä mainittu todistaa siitä, että saamelaisia on asunut Vienan Karjalassa vain muutamia sukupolvia sitten. Tähän viittaa vielä sekin seikka, että Vienan karjalaiskyläien tienoilla tavataan runsaasti lappalaisten muinaisjännöksiä (esim. lapinkiuukat, lapinpatsaat jne.) ja että kansan keskuudessa on säilynyt suullisia perimätietoja, jotka kertovat lappalaisasutuksista Vienan Karjalassa. On mielenkiintoista, että hyvin usein perimätiedoissa ja asiakirjoissa mainitaan samoja paikkoja. Huomattakoon vielä, että 1500- ja 1600-luvun asiakirjoissa mainittujen saamelaisasutuksien paikalle 1700-luvulla ilmestyy samannimisiä karjalaiskyläiä.

Saamelaiset ovat jättäneet jälkiä myös Vienan Karjalan nimistöön. Tässä tapauksessa mielenkiintoisimpia ovat *Lappi-/Lappalais*-alkuiset paikannimet. Tällaisilla nimillä on merkittävä etnohistoriallinen potentiaali, kun niitä voi käyttää todisteena lappalaisten muinaisista liikkunnoista. *Lapin*-alkuisia nimiä² ovat antaneet karjalaiset (itämerensuomalaiset) uudisasukkaat saamelaisten asuinpaikoille ja heidän eräsijoilleen. Vienan Karjalan nimistössä on muutama kymmen tällaisia paikannimiä, esim. *Lapinjoki*, *Lapinjärvi*, *Lapinsuuri*, *Lappalaisenkuj*a (karjakuja), *Lappalaislaksi* (lahti) jne.

Kartasta 1 näemme, että *Lappi*-nimien levikkialue ulottuu Laatokan Karjalasta Vienan Karjalaan, ja näin ollen se voisi kuvastaa karjalaisen muuttoliikkeen mahdollisia reittejä koilliseen (kartta 1). Huomiota herättää se, että *Lappi*-alkuisia paikannimiä on vähän Etelä- ja Itä-Vienassa sekä Etelä- ja Keski-Karjalassa. Tämän syynä on mielestäni se, että yllä mainituilla alueilla oli 1500- ja 1600-luvun vaihteessa karjalaisasutuksia, joissa asui jo vakituinen maanviljelyä harjoittava väestö. Aktiivisten kosketuksien aika saamelaisten kanssa oli jo siten päättynyt näillä alueilla. Samaan aikaan Länsi- ja Pohjois-Vienassa on ollut pääasiassa karjalaisten eräalueita, joilla asui harva lappalaisväestö, joka myös on käyttänyt näitä maita. Tämän saamelaisväestön kosketuksien tuloksena on *Lappi*-alkuisen nimistön synty Vienassa.

Teoreettisesti eräät *Lappi*-alkuiset paikannimet ovat voineet ilmestyä melko myöhään. Esimerkiksi vuonna 1837 Pohjois-Vienassa käynyt Elias Lönnrot pani merkille, että Pääjärven eteläpään asukkaat kutsuivat pohjoispään asukkaita lappalaisiksi siitä huolimatta, että nämä olivat samoja karjalaisia (Lönnrot 1980: 235). Tässä kontekstissa on otettava huomioon Karjalan etnonyminen tilanne, jota tutki 1940-luvulla venäläinen lingvisti Dmitri Bubrih. Hän sai selville etnonymien ”karjalainen” ja ”lappalainen” leviämisen perusteella, että karjalaisten keskuudessa on ollut tapa nimittää pohjoisempana asuvia naapurikarjalaisia lappalaisiksi, mikä on Bubrihin mukaan Karjalan

2. Suomenpuoleisia karttoja laatiessani (kartat 1–3, 6–7) olen käyttänyt mm. Kiviniemen (1971), Nuutisen (1988) ja Vahtolan (1980) tutkimuksia.

Kartta 1.
Lappi-nimien levikkialue.

vaiheittaisen asuttamisen tulos (Бубрих 1947: 39). Mainittakoon, että vastaava etnonymin siirtyminen yhdeltä väestöryhmältä toiselle on yleistä muillakin alueilla. Paitsi lapalaisiin viitattavia Vienan Karjalan nimistössä on myös saamelaisperäisiä paikannimiä³, joista suurin osa on suurehkojen jokien, järvien, lahtien, niemien ja vuorien nimiä.

Tässä on tarpeellista pysähtyä lyhyesti seikkaan, joka koskee saamelaisen ja itämerensuomalaisen kerrostuman erottamisen ongelmaa Vienan Karjalan paikannimistössä. Tutkijan tehtävä on tässä tapauksessa semmoisten ainesten (tai identifioinnin kriteerien) etsiminen, joiden avulla pystymme erottamaan näiden etnisten ryhmien paikannimiä toisistaan. Ensi sijassa erottavana voi olla nimistössä käytetty sanasto, joka kuuluu vain jompaankumpaan suomalais-ugrilaisista kieliryhmistä ja jolla ei ole vastineita toisessa ryhmässä. Kuten jo edellä on sanottu, saamelaisten oleskelusta Vienan Karjalassa kertoo melko laaja saamelaisperäinen paikannimikerrostuma, joka juuri sisältää saamelaista erottuvaa sanastoa. Sen todisteena on sekä näiden maastokohtien luonnonmaantieteelliset ominaisuudet että karjalaisessa ja venäläisessä murteessa esiintyvät saamelaisperäiset lainasanat:

Čokka (kylän osa) (Jelettijärvi, Nilmikupa), *Čokka* (mäki) (Suurisuari, Vaarakylä), *Čokkasilta* (Čuuppa) < **čokke* 'mäen huippu, kukkula'; Vienan Karjalan pohjoisosan murteessa on appellatiivi *čokka* merkityksessä 'mäki'; sen lähtökohtana on epäilemättä edellä mainittu saamenkielinen sana.

Jakaloiva (**Jeaggil-*) (vaara) (Kuukasjärvi), *Ketkoiva* (**Geađgi-*) (Kananen), *Kopraoiva* (Tumca), *Vuacimenoiva* (Ruva) (tunturit) < **čjvē* 'vuoren pyöreähkö huippu';

Jängijärvi (Riihijoki), *Jängärvi* (Jyskyjärvi), *Jänkävuaara* (Luusalmi) < **jēnkē* 'suu'. Mainittakoon, että maasto yllä mainittujen paikkojen tienoilla on melko kovasti soistunut.

Kočkamostrov (saari), *Kočkamnavolok* (niemi) (Kriitinä) < lpK. *kuo'čč(a)* 'hapan, mätä'. *Kočkam*-nimisten paikkojen maantieteellinen sijainti todistaa edellä mainittua etymologiaa. Ne sijaitsevat Vienanmeren matalavetisessä kahden kilometrin pituisessa osassa, joka laskuveden aikana mataloituu kovasti. Tällöin merenpohja on hiekan, vesiheiniin ja mudan vallassa ja haisee pahalle. Toisaalta vrt. **kōčkēmē* 'kotka'.

Koudajärvi (Pilzjärvi), *Koutajoki* (Röhö), *Koudaoja* (Riihijoki, Usmana), *Koutakoski* (Ruvankylä), *Koutazniemi* (Tunguan volosti), *Koutavuara* (Luusalmi), *Koutasuari* (Kuorilaksi), *Kovdareka* (Kouda) < lpN. *guovda* 'keski-', lpK. *kūoū(d)ta* 'keskellä oleva';

Kuukasjoki (Kuukasjärvi), *Kuukasniemi* (Niska), *Kuukatsualet* (Kiestinki), *Kukkamajärvi* (Uskila), *Kuukuajärvi* (Kurki) < **kukkē* 'pitkä'; kaikki yllä mainitut kohteet ovat pitkiä ja kapeita.

Kälkäjärvi, *Kälkäzoja* (Jyskyjärvi), *Kälkäyzjärvi*, *-oja* (Suopassalmi), *Kälkäjärvi* (Kälkäjärvi) < lpK. *keälg* 'jäkälää kasvava kangasmaa' (vrt. Räisänen 2005: 342). Tämän etymologian puolesta puhuu sekin, että viimeksi mainitun järven vieressä on pienempi järvi nimeltä *Kangaslampi*, johon se liittyy salmen kautta. Sitä paitsi tiedetään, että 1500-luvun lopussa tämän järven rannalla on ollut *Kälgoozero*-niminen saamelaisasutus (МПИК: 325).

3. Kirjoittaessani tätä osaa olen käyttänyt seuraavaa saamen kieltä koskevaa kirjallisuutta: Itkonen 1958, Lehtiranta 1989, Nielsen 1979, Sammallahti 1993, Кефт 2002.

Kätkälampi (Kostamus), *Kätkäjärvi* (Jyskyjärvi), *Kätkäniemi* (Sohjanansuu), *Kätkävuaara* (Kiimaisjärvi, Oulanka), *Kätkälambi* (Pilsjärvi), *Kätkäjogi* (Vitsataipalen volosti), *Kätkäreka* (Kriitinä) < **kēdkē* 'kivi' tai **kētke* 'ahma'.

Lusmalaksi (Miinoa), *Lusmansuuri* (Pistojärvi), *Luzmajogi* (Tunkua) < lpK. *lu'smm* 'joenniska'; Kaikki tähän ryhmään kuuluvat kohteet sijaitsevat järvestä lähtevän joen suussa.

Pahtajärvet (Uhtua), *Pahtasuuri* (Pinkasalmi), *Pahtalaksi* (Vitsakylä) < **pāktē* 'kallio'; Vienanmeren rannikon venäläismurteessa on tunnettu appellatiivi *naxma* merkityksessä 'kallio tai kallioinen mäki'.

Šappolaksi (Sappovuara), *Šappiniemi* (Paanajärvi), *Šappijärvi* (Hirviniemi) < lpK. *šābp* 'siika'; Kiitehenjärven *Sappolaksi*-nimisessä lahdessa on ollut lähiseudun asukkaiden mukaan vain siika-apajia.

Kivakkatunturi (Oulanka), *Kajatunturi* (Kananen), *Vilmatunturi* (Ruvankylä), *Lunnastunturi* (Vartiolampi), *Teini(e)tunturi* (Niska) < **tōnter* 'ylänpö'. Vienan pohjois- ja länsimurteessa on appellatiivi *tunturi* merkityksessä 'paljaslakinen vaara tai laajahko vaara'.

Vuonnisenlaksi, *Vuonnisjoki* (Vuonninen) < **vōnε* 'pitkä ja kapea meren tai järven lahti', vrt. myös *vōnεs* 'pieni vuono'. *Vuonnisenlaksi* on kapea, muutaman kilometrin pituinen Kuittijärven lahti.

Erottavan sanaston toisena ryhmänä ovat sellaiset leksikaaliset ainekset, jotka ovat olemassa kummassakin ryhmässä, mutta ovat eriytyneet äännekehityksen vuoksi toisistaan. On myös tärkeää saada ilmi tutkitun kieliryhmän sellaiset foneettiset piirteet, joille nimistöissä olisi ominaista säännöllinen luonne (Саарикиви 2002: 102).

Jaurikankas (Niska), *Jauruslaksi*, *-niemi* (Kuorilaksi), *Jauruskangas* (Vitsataipalen volosti) < **jāvrē* (vrt. itms. *järvi*);

Čolmanki (järvi) (Haikola), *Čolmaniemi* (Kiestinki), *Jolmosensuuri* (Jolmonen), *Jolmosenkoski* (Jyvyälähti), **Jolmaniha*⁴ (vuara) (Suiku) < **čōlmē* (vrt. itms. *salmi*);

Elijärvi (Röhö, Oulanka), *Elinjogi* (Strahvila), *Elinlaksi* (Kuorilaksi) < **ēlē*/**ēlē-* (vrt. itms. *ylä*).

Myös paikannimien johdinaineksia voidaan käyttää erottavana tuntomerkinä. Vienan pohjoisosien nimistöissä on tallennettu saamelaiselle tai oikeastaan kantasaa- melaiselle *-ndže* (**-nčę*) -deminutiivijohtimelle läheinen *-nčV*-suffiksi. Siitä on Eero Kiviniemen mukaan voinut saada alkunsa itämerensuomalainen *-nkV/-ngV*-paikannimijohdin, jota käytettiin alun perin vierasperäisten paikannimien mukauttamisessa omaan nimistösystemiin (Kiviniemi 1980: 335-337; vrt. myös Räisänen 2003: 159). Mahdollisena todisteena tästä voivat olla Vienan Karjalassa tallennetut paikannimet, joissa molemmat johtimet esiintyvät samanaikaisesti: vrt. *Uarinčiranta* ja *Uarinkisuuri* (Kostovaara), *Rievenči* (lahti, Lohilahti) ja *Rievinkijoki* (Pistojärvi).

4. Vienanmeren saarella oleva *Елманиха*-vaara (< **Jolmaniha* < **Jolma-* < **čōlmē-*) sijaitsee *Salma*-nimisen salmen rannalla. Mainittakoon tässä, että vastaava *č* > *j*-muutos on tavattu myös Suomen Perä-Pohjolan murteissa, joissa saamen *č* muuttuu *j*:ksi takavokaalien edessä, ja *k*:ksi etuvokaalien edessä: vrt. *čoałgi* > *julku*, *čoałbmi* > *jolma* ja *čearru* > *kero*.

Paitsi edellä mainituissa *-nčV*-loppuisissa paikannimissä puheena oleva malli tavataan myös nykyisen Karjalan joissakin muissa maastokohtien nimissä: *Ilmančisuari* (< **elme* 'ylä') ja *Imančijärvi* (Jänkäjärvi), *Korkančivuara* (Kostovaara), *Kotančisuari* (Niska), *Livončinoja* (< **livē* 'peurojen lepopaikka') (Nuozjärvi), *Lotenčansuari* (Vitsataipale), *Pizančajärvi, -vuara* (< **pēsē* 'pyhä') (Paatene), *Povenčaniemi, -vuara* (Valasjoki), *Rovančisuari* (< **rōvē* 'palo') (Soukelo), *Tulinčijoki* (Kälkäjärvi), *Uomančijärvi* (< **vuome* 'laakso') ja *Uvančarvi* (tai *Uančarvi*) > **Uvanči/Uvančajärvi* (Rukajärvi), *Voivončijogi* (tai *Voijonči, Vaivanča* > ven. *Вайванец*) (Kaličinsaari), asutus *Povenča* (ven. *Повенец*). Jos lähdetään kahdesta viimeksi esitetystä venäjänkielisestä esimerkistä, niin voidaan olettaa, että *-nčV*-tyyppi voisi edustua myös eräissä Vienanmeren rannikon venäjänkielisissä paikannimissä: vrt. saaret *Кайнец, Морженец, Ухконец* (Unežma), *Калганицы, Шагланцы* (Suma), *Пулонец* (Vienanmeren etelärannikko), Vienanmeren ranta *Солонцы* (Njuhča).

On hyvin mahdollista, että tähän paikannimiryhmään on kuulunut myös Vienanmeressä oleva *Bolšoi Solovetskij ostrov* (*Большой Соловецкий остров*) -saaren nimi, jolla sijaitsee *Solovki* (*Соловки*) -niminen luostari. Tästä kertoo mielestäni nimittäin *Solovetski* (*Соловецкий*) -nimitys. Sen varhaisempi muoto on ollut *Solovets* (*Соловец*), ja vielä aikaisemmin olisi voinut olla *Solonets* (*Солонец*), josta on jo mahdollista havaita saamenkielinen muoto **SuolenčV* (vrt. kuol. saam. *suol* 'saari' + *nčV*-johdin; myös *suolenč* 'pieni saari'). Mutta *-nčV*-johtimella *SuolenčV* -saaren nimessä ei ole minkäänlaista deminutiivista merkitystä, vaan se on itämerensuomalaiselle *-nen*-johtimelle läheinen paikannimijohdin. Saamelaisperäisyydestä todistaa mielestäni myös Vienanmeren lounaisrannikolla *Njuhča*-kylän tienoilla tallennettu *Солонцы*-rannan nimi, jonka alkumuotona myös voisi olla *SuolenčV*-muoto.

Venäjänkielinen alkuperäinen *Solonets*-muoto on voinut muuttua *Solovets*-muodoksi Vienanmeren rannikon melko lukuisien *-vets* (*-вец*) -loppuisten saarennimien vaikutuksesta: vrt. *Берёзовец* (Berjovovets eli Koivusaari) (Kandalahdi, Kalgalahdi, Sorokka, Koležma, Kuivaniemi), *Соговец* (Sogovets) (Varzuga), *Еловец* (Jelovets eli Kuusisaari) (Kouta, Kesäjoki, Kemi, Suiku, Suma, Virma), *Сосновец* (Sosnovets eli Mäntysaari) (Pongoma, Kemi, Suma, Koležma), *Половец* (Polovets) (Kesäjoki), *Борцовец* (Borschovets) (Koležma), *Езовец* (Jegovets) (Koležma) jne.

Historiantutkimuksesta tiedetään, että saamelaiset ovat asuneet Vienan pohjoisosissa 1700-luvun puoliväliin saakka (Чернякова 1998: 63; Pöllä 1995: 184; Pöllä 2001: 94–98). Samalla osa tämän seudun saamelaisväestöä on vaihtanut kielensä karjalaksi luonnollisesti kaksikielisyyden kautta, mikä loi hyvät edellytykset sekä vanhan saamelaisnimistön että sen yksittäisten rakenteellisten aineiden säilymiselle. Sitä paitsi vienalaisien nimistössä ei ole havaittavissa huomattavia eroja tämän alueen substraattinimistön oletetun saamelaiskerrostuman sanaston ja nykysaamelaisten maastoappellatiivien välillä, mikä myös on mielestäni osoitus saamelaisväestön assimiloitumisesta lähimenneisydessä.

Päätteenä mainittakoon, että saamelaisperäisissä paikannimissä esiintyvän sanaston perusteella on mahdollista olettaa, ettei saamelaisväestö ollut Vienassa yhtenäisen. Osa sanastollisia vastineita löytyy itäsaamelaismurteista, toisella osalla on kielellisiä vertauskohtia saamen kielen pohjois- ja länsimurteissa (Кузьмин 2007: 22–24).

Runsaisiin lappalaisasutukseen liittyviin tietoihin viitaten näyttääkin hyvin mahdolliselta, että Vienan Karjalassa olisi voinut olla olemassa vähän aikaa sitten erillinen saamen kielen alamurre, joka kuului mahdollisesti keminsaameen. Kuten tunnettua on 1800-luvulla Pohjois-Suomessa ollut olemassa kirjallisesti attestoitu Kemin⁵ saamelaismurre tai Kemin saamen kieli (Itkonen & Äimä 1918).

4 Uudisasukkaat Länsi-Suomesta

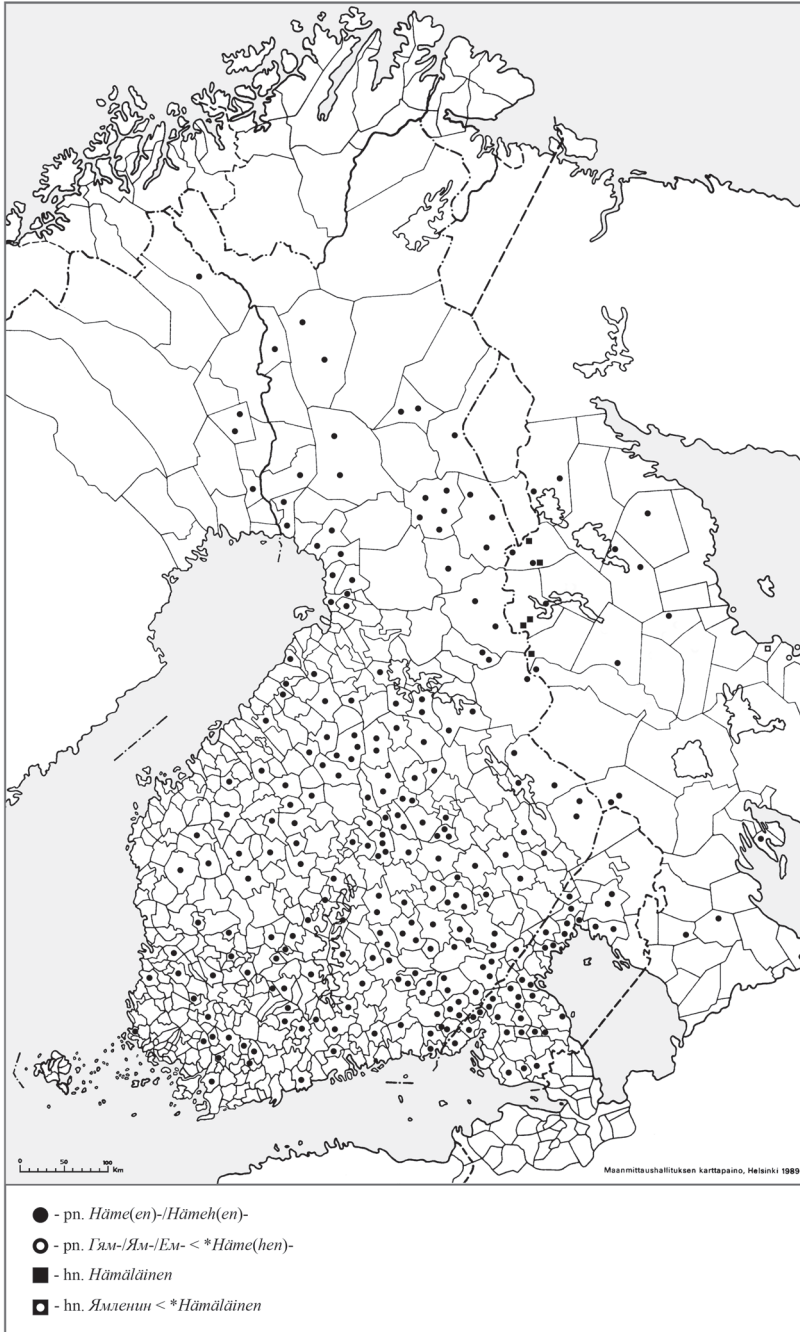
Väestön muutosta Suomen puolelta mahdollisesti todistavat *Hämeh(en)*-alkuiset paikannimet. Karjalan nimistössä on yli 30 tätä mallia kuvastavaa nimeä (vrt. *Hämehsuo*, *Hämehenselgy*, *Hämeh* ja *Hämehenvuara* (kylät), *Hämehlaksi* ja *Hämehenvongu* (lahdet); *Hämehenniemi*, *Hämehrova* (notko), *Hämehenjärvi*, *Hämeh(en)lambi*, *Hämeh(en)suari*, *Hämegeine* (niitty), *Hämehkoski*, *Hämehsalmi*, *Hämehjoki*, *Hämeh(en)oja*, *Hämehhauda*, ven. оз. *Хямеге* (< **Hämehenjärvi*), *Гямостров* ja *Емestров* (< *?*Hämeh(h)suari*).

Hämeh(h)-alkuisia paikannimiä on tapana pitää entisen Hämeen puolelta levinneen eränkäynnin tai muuttoliikkeen todistuksena. Manittakoon, että tämänmalliset paikannimet sekä muut arviolta hämäläiset nimityypit ovat käytännössä ainoa lähdeaineisto, joka voisi todistaa väestön muuttoa Länsi-Suomesta Karjalaan.

Hämeh-alkuisia paikannimiä löytyy lyydiläisten ja vepsäläisten asuma-alueelta, livviläis- ja varsinaiskarjalaisesta nimistöstä, sekä Vienameren rannikon ja Äänisniemen venäläisestä nimistösysteemistä. Kartasta 2 näemme, että suurin *Hämeh(en)*-/*Hämeh(en)*-nimien keskittymä on karjalan kansan sydänalueella eli Laatokan Karjalassa. Ne kaikki ovat eriaikaisten karjalaisten ja hämäläisten aktiivisten kosketusten todisteita tällä alueella.

Mielenkiintoisempi on kuitenkin *Hämeh(en)*-nimimalli Karjalan nimistössä (kartta 2). Karjalassa tämä nimivartalo on mielestäni sidoksissa karjalaisten 1600-luvun loppupuolen ja 1700-luvun muuttoliikkeeseen Käkisalmen läänistä Venäjälle, erityisesti Stolbovan rauhasopimuksen jälkeisinä vuosina. On hyvin mahdollista, että Venäjälle muuttaneiden karjalaisten joukossa oli myös suomalaisia (mm. hämäläisiä tai Hämläinen-nimisiä), ja sen seurausta olisi *Hämeh*-alkuisten etnonymien nimien synty Karjalassa. Yllä mainitun oletuksen todisteena saattavat olla 1600-luvun asiakirjat. Esimerkiksi asiakirjasta vuodelta 1625 tiedetään, että Käkisalmen läänistä Pohjois-Vienan Tuoppajärven rannalle asettui asumaan neljä Ruotsin kansalaista, jotka myöhemmin siirrettiin asumaan Kierettiin Vienanmeren rannikolle. Vuotta myöhemmin Etelä-Vienan Kiimasjärven volostin verokantaja antoi Heikki-nimiselle suomalaiselle oleskeluluvan, jonka ehtona oli kääntyä ortodoksiseen kristinuskoon (Жуков 2003: 100–101). Kolmenkymmenen vuoden kuluttua vuonna 1656 Käkisalmen läänistä Aunukseen tuli 122 karjalaista ja heidän kanssaan 20 suomalaista (Jeskanen 1998: 255). Tunnetaan myös Venäjän tsaarin Boris Godunovin julkistama asetus, joka vapautti Käkisalmen

5. Kun puhutaan Kemin saamesta, sillä tarkoitetaan Kemijoen vesistön vaikutuspiirissä, esimerkiksi Sodankylässä, puhuttua saamea (ei siis Kemin seutua).

Kartta 2.
Hämeh(en)-nimimallin levikki.

läänin asukkaat (mukaan luettuina suomalaisia ja ruotsalaisia) verojen maksamisesta. Tässä asetuksessa puhe on niistä suomalaisista ja ruotsalaisista, jotka olivat asettuneet asumaan Käkisalmen lääniin miehityksen aikana ja joilla ei ollut aikomusta palata takaisin Ruotsiin (nyk. Suomeen) (История Карелии: 137). Yllä mainittua oletusta tukevat myös karjalais- ja hämäläisperäiset paikannimet, jotka tavataan niiden vesireittien varrella, joita karjalaisväestö on käyttänyt muuttaessaan Käkisalmen läänistä Vienan Karjalaan.

Toisaalta Karjalan nimistössä esiintyvät hämäläisperäiset nimet voivat viitata melko aikaiseen Hämeestä tapahtuneeseen muuttoliikkeeseen. Tämän väestön oleskelusta kertovat harvat historialliset asiapaperit, perimätiedot ja mahdollisesti karjalan väestön epävirallinen *Hämäläini*-sukunimi⁶, jotka on tallennettu pääasiassa Vienasta. Esimerkiksi Vienan Karjalassa 1830-luvulla tallennettujen perimätietojen perusteella M. A. Castren päätteli, että Vianaan on voinut tulla väestöä Hämeestä hyvin varhain (Castren 1852: 86). Vuoden 1556 asiakirjassa mainitaan valtion mailla Suman volostissa Vienanmeren rannalla sijainnut *Fetkovskaja Jamleninin* (< **Hämäläinen*) suolankeittäjä (МПИК: 184), jonka omistajan nimi voi olla todisteena hänen hämäläisjuuristaan. Myös Lapin pogostojen asiakirjassa vuodelta 1597 mainitaan *Gämostrov* (ven. *Гямостров*) -niminen saari (< **Häme(h)*-), joka sijaitsee Vienanmeressä lähellä Sui-gun kylää (ИК: 218). Suomalainen tutkija R. Rosén kirjoittaa eräässä artikkelissaan, että Suomen puoleisilla asukkailla näkyy olleen ikivanhan perinnäistävän perusteella eräänlaisia omistus- tai käyttöoikeuksia Karjalassa. Esimerkiksi hän mainitsee, että 1600-luvun lopussa itäsuomalaisilla Tuomas Haikaraisella Viekistä ja Antti Antinpojalla Palojärveltä oli tapana säännöllisesti käydä keittämässä suolaa Vienanmeren rannikolla Sorokan (nyk. Belomorskin) lähellä (Rosén 1938: 57). On hyvin mahdollista, että lännempänä asuneilla hämäläisillä oli samankaltaisia käyttöoikeuksia Vienan Karjalassa.

Näin ollen *Hämeh*-alkuinen nimistökin olisi mahdollista yhdistää siihen, kuinka Hämeen asukkaat käyttivät Karjalan kaukaisia erämaita eräretkien aikana. Tämän todistaa epäsuorasti vuonna 1887 J. W. Juveliuksen Keski-Vienassa Paanajärven kylässä muistiin panema perimätieto. Se kertoo siitä, että ennen sarkasotia (eli ennen 1700-lukua) tuli suomalaisväestö (*ruočit*) Karjalaan pyytämään simpukoita koskista (Juvelius 1888: 63). *Hämehkoski*-nimisiä paikkoja on esimerkiksi Čirkka-Kemin, Oulangan, Piebärven ja Suolapohjan kylän tienoilla. Tämä perimätieto voisi olla kaukaisten tapahtumien jälkikaiku ajoilta, jolloin Hämeestä tulleet muinaiset eränkävijät käyttivät näitä syrjäisiä seutuja omiin tarkoituksiinsa. Tätä todistaa myös myöhemmältä ajalta tallennettu tieto, että Kemin kihlakunnassa simpukoiden pyynti oli 1800-luvulla keskitetty suomalaisten käsiin (Бернштам 1978: 119). Tiedetään myös, että vuonna 1628 Kiimasjärven volostin asukas antoi vuokralle omat kala-apajansa volostin kylänvanhimman palkkaamille Ruotsin alamaisille (Жуков 2003: 99). On mahdollista, että

6. Nykyisessä Suomessa *Hämäläinen*-sukunimi luokitellaan savolaiseksi, koska sen pääleviämisalue on Savo (Sukunimet 2000: 143). Täten osa paikannimiä on nähtävästi sidoksissa myös Savosta suuntauneeseen muuttoliikkeeseen. Esimerkiksi Länsi-Vienassa sijainneet *Hämeh* ja *Hämehenvuara*-kylät ovat syntyneet vasta 1700- ja 1800-luvulla.

juuri tämän pyynti- tai erätoiminnan seurauksena selittyä osa *Hämeh*-alkuisista paikannimistä Karjalan nimistössä. Näin ollen näillä nimityksillä karjalaisväestö on voinut merkitä niitä paikkoja, joissa se oli joutunut kosketuksiin hämäläisten kanssa. Tämänmalliset paikannimet ovat saattaneet vahvistaa hämäläisväestön oikeudet luonnonpaikkojen käyttämiseen.⁷

Suomen nimistössä hämäläisten nimitysryhmien joukossa on esimerkiksi *Läpikäytävä*-nimimalli. Sama malli tavataan myös Karjalan nimistössä, josta löytyy kahdeksan esimerkkiä: *Pieni Läpikäytävä* ja *Suuri Läpikäytävä* (Kemijoen haarat) Paanajärvessä, *Läpikäytäväini* (Kuorijärven ranta) Kuorilahden kylässä, *Läpikäytävä* (kahlaamo ja kangas) Alajärven tienoilla, *Läpikäytävä* (nurmi) Kiimasjärvellä, *Läpikäytävänsuuri* Čirkka-Kemijoessa, lähellä Čirkka-Kemi-kylää ja *Läpikäytävä* (polku) Jyskyjärvellä.

Mallin runsaudesta huolimatta (kartta 3) sen alue on melko suppea: *Läpikäytävä*-tyyppi on produktiivinen suurin piirtein vain Satakunnassa ja Hämeessä. Tämän alueen ulkopuolella on vain muutama esimerkki.

Läpikäytävä-tyypin erikoispiirteenä Suomessa on se, että malli esiintyy tavallisesti kulttuurikohteiden nimityksissä. Kaksi kolmasosaa on peltojen ja nurmien nimityksiä. Hyvin usein tämäntyyppisiä paikannimiä on yhdistetty läheisten kylien tai kartanoitten läpikulkupaikoihin, jotka ovat syntyneet keskiaikana (Kiviniemi 1971: 109–110).

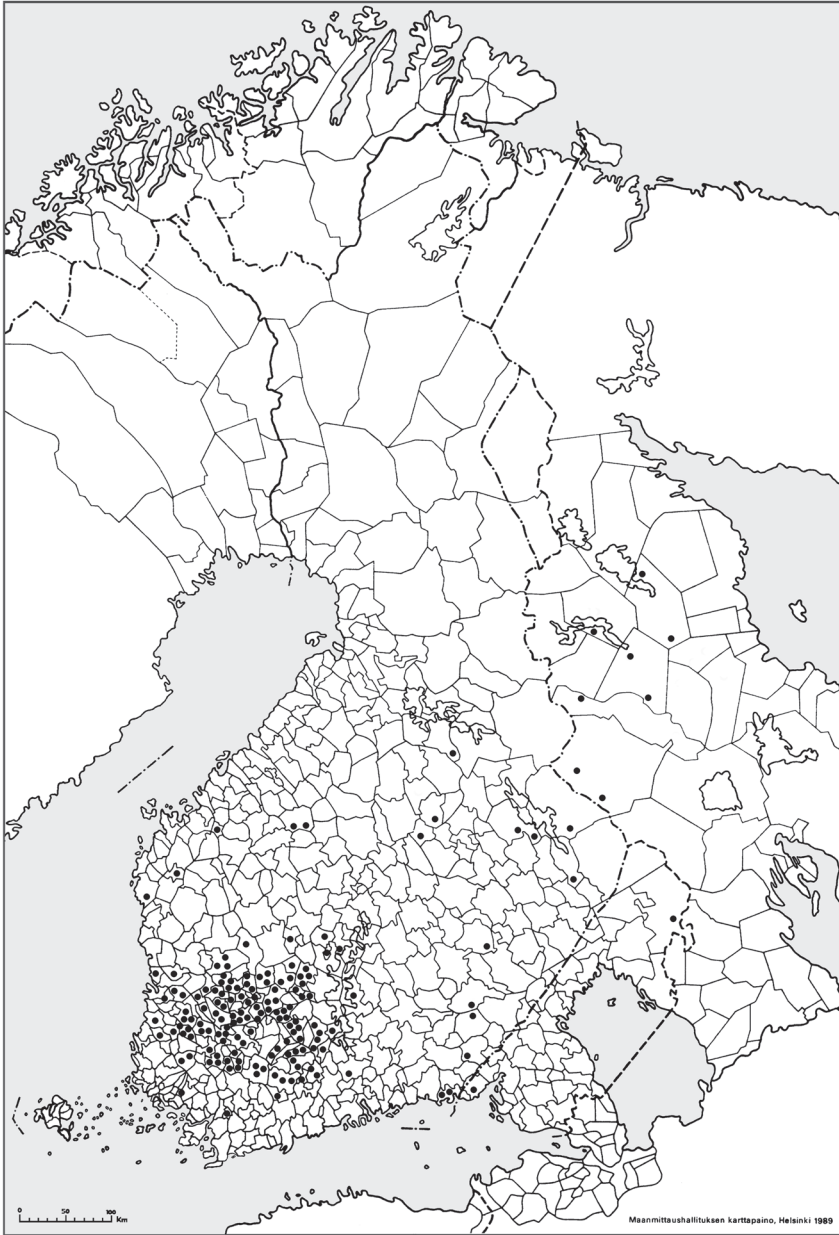
Läpikäytävä-paikannimimallin synty Itä-Suomessa ja Karjalassa ei ole aivan selvä. Onko se ilmestynyt näille seuduille itsenäisesti vai onko kyse hämäläisestä nimityksestä, joka ulottuu Keski-Vienaan saakka? Huomattakoon kuitenkin, että *Läpikäytävä*-paikannimet Karjalassa todistavat samaa semantiikkaa, joka on Suomen puolella tallennetuissa nimissä. Karjalassa suurin osa tämän mallin nimityksiä esiintyy läpikulku- paikkojen nimissä. Mutta tämä kysymys vaatii toistaiseksi vielä jatkotutkimusta.

5 Uudisasukkaat Itä-Suomesta ja Käkisalmen Karjalasta

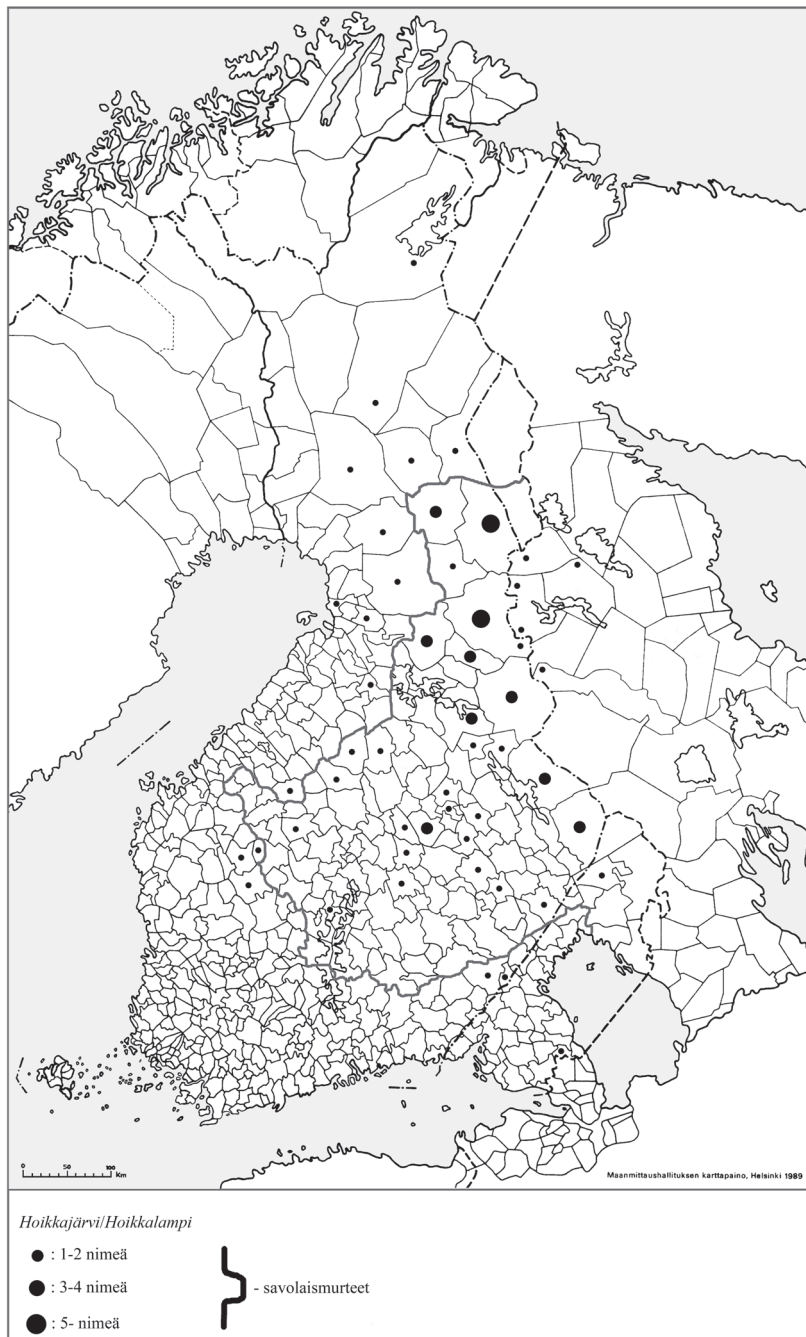
Seuraava esimerkki koskee *Hoikka-* ja *Kaita*-paikannimimallien oppositiota kapeiden järvien nimissä (kartta 4). Kyseessä on areaalis-semanttinen oppositio, kun samaa ideaa ilmaistaan eri väestöryhmissä eri tavalla. Kartasta 4 näemme, että *Hoikka*-malli esiintyy laajasti savolaismurteiden alueella. Malli on erittäin produktiivinen Itä-Kainuussa. On mahdollista olettaa, että malli on kulkeutunut itään Vienan Karjalaan nimenomaan Kainuusta. Vienassa on viisi esimerkkiä sen käytöstä: Kantoniemessä, Röhössä, Latvajärvellä, Vuonnisessa ja Hietajärvellä. Ne kaikki ryhmittyvät vain Vienan länsiosaan

7. Huomattakoon, ettei kaikkien *Hämeh*-alkuisten paikannimien pohjana välttämättä ole etnonymia. Osa tämänkaltaisia nimiä voi olla sidoksissa esimerkiksi siihen, millaiseksi nimenantaja koki kohteen valaistuksen. Näin ollen eräiden *Hämeh*-nimien nimeämisen perusteena on voinut olla paikan huono valaistus, jolloin ne olisivat yhteydessä itämerensuomalaiseen *hämä*-vartaloon: vrt. *hämä-rä*, *hämy* (Koi-vulehto 1997: 161–162), *hämä-ri* (СКЯ 1990). Tätä todistavat esimerkiksi paikannimet vepsäläisalueelta, missä nimioppaat itse kiinnittävät huomiota siihen, että *Hämeh*-nimiset kohteet sijaitsevat piimeissä paikoissa.

Lyydilaismurteessa on *hämäghein*-appellatiivi merkityksessä 'teräväreunainen heinä tai sara' (NA). Tulee mieleen kysymys, voisiko yhdistää osan Karjalan *Hämeh*-alkuisia paikannimiä yllä mainitun appellatiivin laajempaan levikkiin historian jossain vaiheessa.

Kartta 3.
Läpikäytävä-nimitysten levikki.

Kartta 4.
Hoikka-nimien levikki.

eikä tämän alueen ulkopuolella ole muita esimerkkejä. Vienan Karjalan muilla alueilla ja karjalaisten asuttomilla alueilla Vienasta etelään Laatokkaan saakka käytetään *Kaita*-nimimallia. Näin ollen *Hoikka*-malli Länsi-Vienassa voi olla savolaista alkuperää.

On mielenkiintoista, että Claes Claessonin vuoden 1650 kartalla Vienassa Latvajärven tienoilla on mainittu *Hoikka*-niminen järvi muodossa *Hoika Jerfui* (Räisänen 1990: 105). Tämä antaa mahdollisuuden arvioida mallin kronologisia leviämisrajoja Savosta tulleen väestön keskuudessa. Kuten tiedetään, Kainuun asuttaminen Savosta alkoi 1500-luvun puolivälissä (Räisänen 1990: 107). Näiden kahden seikan perusteella voidaan arvella, että malli oli produktiivinen Kainuussa ja Länsi-Vienassa joskus 1600-luvun puolivälissä.

Mainittakoon, että Vienan Karjalan länsiosasta Tollojoelta ja Vuonnisesta on tallennettu kaksi *Savo*-alkuista paikannimeä: *Savo(n)kallivo* ja *Savoniemi*. Nekin voivat olla todistuksena muuttoliikkeestä, joka ulottui Savosta Länsi-Vienaan.

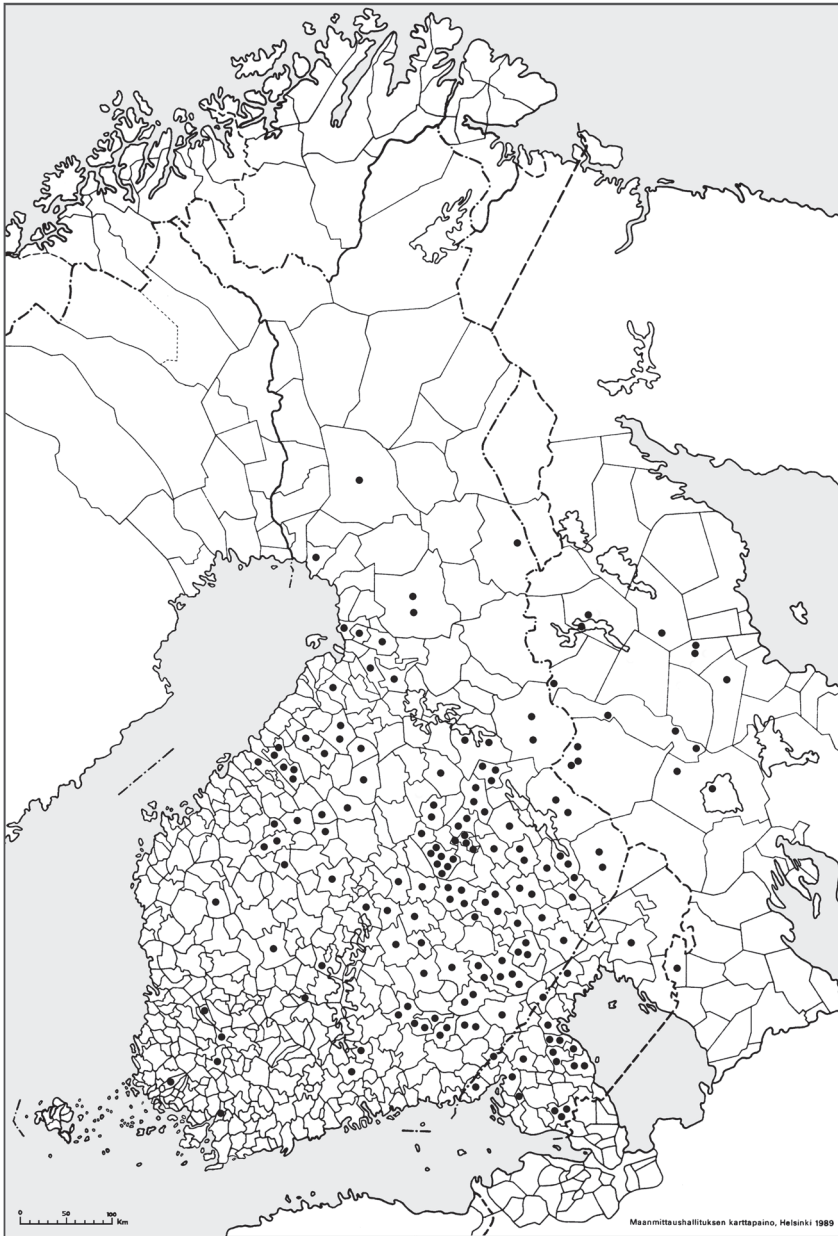
Itä-suomalaista alkuperää on myös *Uarreh-/Aarre*-paikannimimalli. Karjalassa malli on tuttu sekä Vienan Karjalan että Pohjois-Aunuksen nimistösystemissä (vrt. *Uarrehsuari*, *Uarrehniemi*, *Uarrehjogi*, *Uarrehvuara*). Näiden nimien määriteosana on *uarreh*, *aarre* -appellatiivi. *Uarreh-/Aarre*-paikannimistä kerrotaan usein perimätietoja kätkeytyistä aarteista. Suomessa *Aarre*-nimiin liittyy yleensä aarretarina.

Paikanimistössä *uarreh/aarre*-alkuelementin merkitys on nähtävästi toisenlainen. Nämä nimet ovat yhteydessä Karjalan väestön eräkulttuuriin. Tämänkaltaiset nimet annettiin paikoille, joissa oli runsaasti marjoja tai sieniä tai joista sai hyviä kalansaa- liita. Tämän todisteena voi olla karjalan kielen *uarrehikko*-appellatiivi, joka tarkoittaa 'paikkaa, jossa kasvaa hyvin marjoja ja sieniä' (СКЯ 1994), ja myös se, että *Uarreh-/Aarre*-alkuiset paikat ovat hyvin usein apajien nimiä.

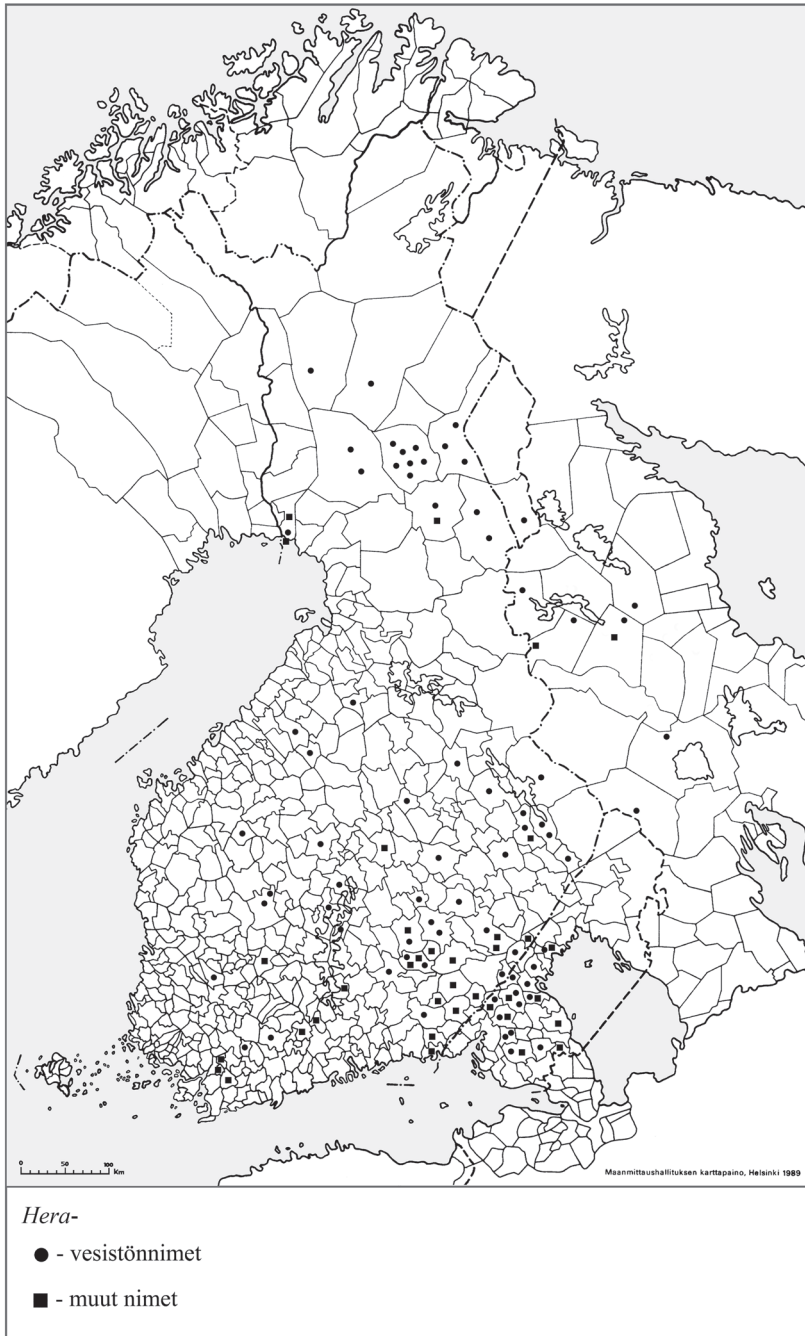
Kartasta 5 näemme, että suurin osa *Uarreh-/Aarre*-alkuisista paikannimistä on entisen Käkisalmen läänin alueella. Karjalassa malli tavataan Vienan Karjalassa ja Pohjois-Aunuksessa. Huomiota herättää se, että nimiä on vain muutama Venäjän Karjalan etelä- ja keskiosassa. Mielestäni tämä on yhteydessä karjalaisten kolmanteen muutto- aaltoon Käkisalmen läänistä. Viimeksi mainitulta alueelta malli on nimittäin ulottunut Vienan Karjalaan 1600-luvun puolivälissä. Tätä todistaa myös Tverin Karjalassa Pieni-Kozlovan kylän nimistössä tallennettu paikannimi *Uarrehkangas*. Oppaiden mukaan siellä kylän asukkaat poimivat aina marjoja.

Vienan Karjalan nimistössä on muutama *Hera*-alkuinen paikanimi (*Heralampi*, *Hera(n)suo* jne.). Ne kaikki kuuluvat monilukuisen vesistönimien ryhmään ja niiden nimityksen perusteena on veden kirkkaus. Tämän todistavat myös nimioppaiden selitykset *Hera*-alkuisista paikoista. Kartasta 6 näemme, että *Hera*-nimimallin päälevikki- alue on Laatokan luoteispuolella, karjalan kansan sydänalueella, ja sieltä *Hera*-alkuiset nimet ovat levinneet eri suuntiin.

Kun puhutaan tämän nimimallin leviämisestä Vienan Karjalaan, on mainittava, että malli puuttuu kokonaan Repolan, Rukajärven ja Tunkuan volostista. Vienan rajojen ulkopuolella on vain kaksi *Hera*-alkuista paikannimeä. Jos tämä ei johdu paikannimiaineiston keräämisestä, niin on mahdollista, että kolmannen karjalaisten muutto- aallon leviämisen aikana (1600-luvulla) tätä mallia ei ole käytetty. Tämä vuorostaan

Kartta 5.
Uarreh/Aarre-nimien levikki.

Kartta 6.
Hera-nimien levikki.

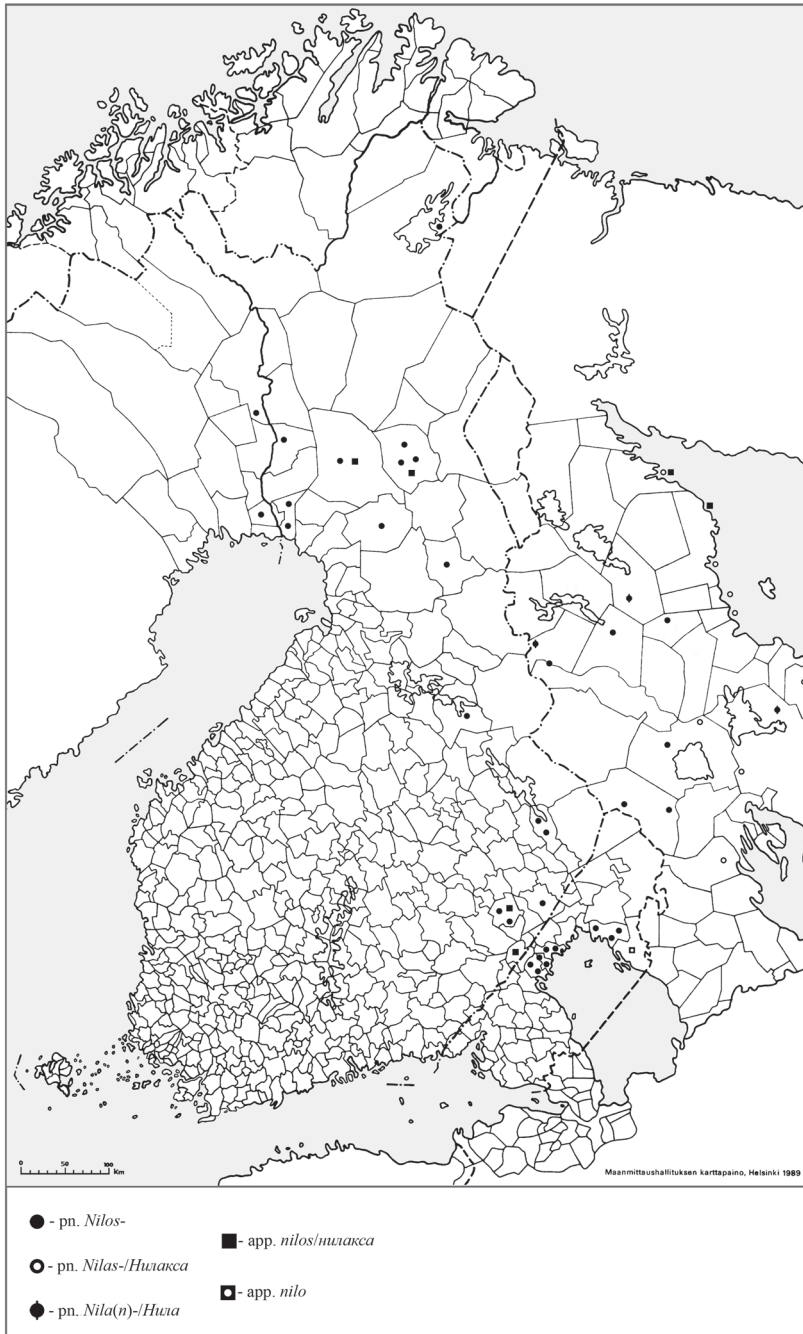
antaa mahdollisuuden olettaa, että *Hera*-alkuinen nimityyppi Vienan Karjalassa on si-doksissa karjalaisten muuttoliikkeen aikaisempaan kauteen.

Samanaikaisesti herättää huomiota se seikka, että melkoinen määrä *Hera*-alkuisia paikannimiä on Koillis-Suomessa. Vienan Karjalan asuttamisen historiasta tiedetään, että yksi karjalaisten käyttämistä vesireiteistä Vienanmerelle kulki Koillis-Suomesta Pistojärven ja Uhtuan volostin kautta Kemijoelle (Pöllä 1995: 35). Kartasta 6 näemme, että melkein kaikki *Hera*-alkuiset kohdat ovat tämän vesireitin varrella. Tästä herää kysymys, olisiko mahdollista yhdistää *Hera*-alkuisten nimien synty Vienan Karjalassa karjalaisten muuttoliikkeeseen Koillis-Suomesta. Toisaalta ei saa sulkea pois mahdollisuutta, että nimien kulkeutumisen suunta olisi voinut olla myös päinvastainen eli Vienasta Vienanmereen laskevia vesireittejä myöten Koillis-Suomeen. Kysymys jää tällä hetkellä avoimeksi, koska se vaatii jatkotutkimusta.

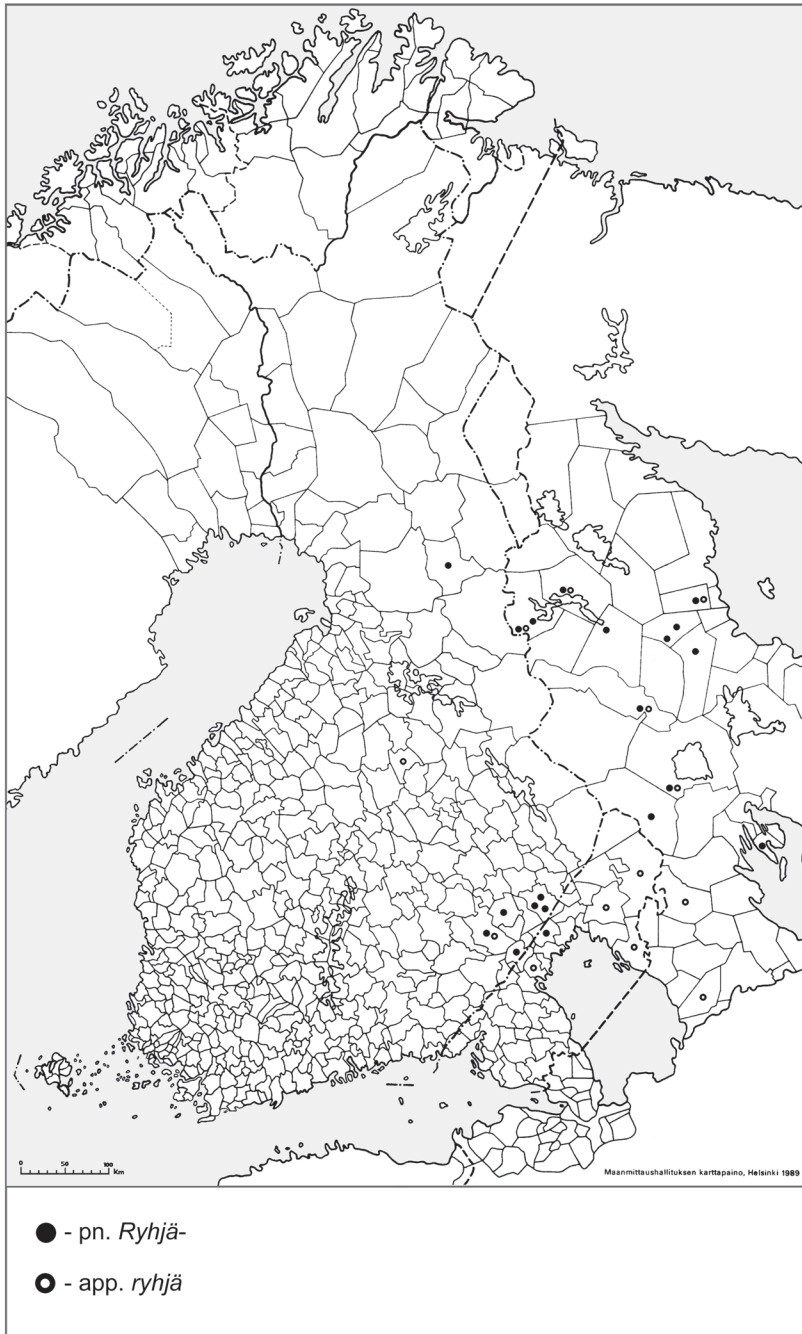
Seuraavana esimerkkinä on *Nilos-/Nilas*-paikannimimalli. Karjalassa on *Nilos-/Nilas*-mallista 13 esimerkkiä: vrt. *Niloskallivo* Prokkol'assa Seesjärven tienoilla, *Nilokset* (koski) lähellä Miinuaa, *Niloskoski* ja sen vieressä olevat *Niloksenvuara* ja *Niloksenluvvot* lähellä Jyskyjärveä, *Niloskoski* Piebärven tienoilla, *Nilosjärvi* lähellä Kl'ussinvuaraa, *Nilaskoski* Ondajoella, *Nilaskal'li* Munjärvenrannalla lyydin alueella jne. On mainittava, että *Nilos-/Nilas*- (vartalo *Nilokse-/Nilakse*-) paikannimimalli tavataan myös venäläisessä nimistössä, esim. Vienanmeren rannikkoseudulla: *Нулакса* (*Nilaksa*, koski) Njuhtāssa, *Нулакса* (*Nilaksa*, kallio) Suijun kylässä, *Куричьа Нулакса* (*Kuritshja Nilaksa*, saari) Kemissä, *Киберицкие Нулаксы* (*Kiberinskije Nilaksy*, matalikko) Kieretin kylän tienoilla. Kieretin venäläisessä murteessa on tieto *нулакса* (*nilaksa*)-appellatiivista, joka tarkoittaa 'sileää, veden alla olevaa kalliota'.

Kaikki *Nilos*-nimet liittyvät liukkaisiin, sileisiin kallioihin ja kalliopaikkoihin (Vahtola 1980: 370). Nimivartalo voidaan johtaa *nila* 'näljä, lima'-appellatiivista, jonka levikialuetta ovat suomen itämurteet, karjala sekä vepsä (SKES) (vrt. myös saam. *njââ'll* 'liukas kohta, iljanne'). Karjalan kielen sanakirjan mukaan *nilo* merkityksessä 'vedenalainen kallio, kari' on tunnettu Salmassa (KKS). Kurkijoen karjalaismurteessa esiintyy appellatiivi *nilos* 'sileä, liukas' ja myös Rovaniemeltä ja Kemijärveltä on tieto *nilos*-appellatiivista, joka tarkoittaa 'järvessä tai joessa olevaa kiintokiveä' (Vahtola 1980: 370). *Nilos*-alkuiset paikannimet ryhmittyvät Karjalan Kannaksen pohjoisosaan eli karjalan heimon ydinalueelle (kartta 7). Lisäksi tämän mallin esimerkkejä on Pielisjärven ja Sotkamon tienoilla, mistä malli ulottuu Pohjanmaan kautta Peräpohjolaan. Tällä tavalla *Nilos*-alkuiset paikannimet liittyvät karjalaisten tunnettuun tiehen, joka kulki keskiajalla ja vielä 1500-luvulla Laatokalta Pielisjärven ja Sotkamon järvien kautta Oulujärvelle ja Pohjanlahdelle (Jaakkola 1956: 263–264). Alpo Räisäsän mukaan tällä kulkutiellä on muitakin karjalaisperäisiä vesistönimiä. Yllä mainittua reittiä pitkin malli on nähdäkseni päässyt myös Vienan Karjalan nimistöön. Etelä- ja Keski-Karjalaan malli on kulkeutunut nähtävästi toista tietä pitkin: Laatokalta Pohjois-Karjalan alueen kautta Suununjoelle ja sitä pitkin ensin lyydin alueelle ja sieltä Seesjärven tienoille ja Vienanmeren rannikolle.

Ryhjä-mallikin on esiintynyt Karjalan Kannaksella, jossa *ryhjä*-appellatiivi merkitsee 'talojen tai rakennusten ryhmää' (SKES). Kartasta 8 näemme, että sekä appellatiivien että paikannimien keskus on Karjalan Kannaksen pohjoispäässä, mikä antaa mahdollisuuden puhua tämän mallin karjalaisista juurista.

Kartta 7.
Nilos-alkuisten nimien levikki.

Kartta 8.
Ryhjä-alkuiset nimet ja appellatiivin ryhjä levikki.

Karjalassa appellatiivi *ryhjä* merkityksessä 'joukko taloja' tunnetaan Uhtualla ja Uzmanassa, merkityksessä 'keskikylä' Rukajärvellä (KKS) ja Latvajärvellä. Nimistössä sillä on laajempi levikkialue. *Ryhjä*-paikannimi esiintyy Vuokkiniemellä, Jängärvellä, Latvajärvellä ja Uzmanassa, joissa se on kylän keskusta, perinteinen kirkon paikka. Uhtualla *Ryhjä* on kylänosa, jossa oli aikaisemmin kaksi kirkkoa. Sellinkylässä, Rukajärvessä, Suikujärvessä, Voijärvessä ja Uskilassa *Ryhjä* esiintyy kylänosien nimissä. Jyskyjärvellä *Ryhjä* on Kirikköniemen (eli Kirkkoniemen) vieressä oleva kylänosa. Lisäksi Kevättämäjärvellä (Tunkuan volosti) on *Ryhjänniemi* kylän laidalla oleva niemi, johon perimätiedon mukaan asettui asumaan kylän ensimmäinen asukas. Tällä tavoin melkein kaikissa tapauksissa puhe on keskikylästä tai semmoisesta kylänosasta, jossa oli tai on nykyäänkin kirkko. Toisin sanoen nimivartalo viittaa merkitykseen 'keskikylä'. Malli on selvästi karjalainen, ilmeisesti Laatokan tienoilta pohjoiseen levinnyt (kartta 8).

6 Venäläisperäisiä aineksia Vienan Karjalan nimistössä

Vienan Karjalan nimistössä on kokonainen sarja paikannimiä, jotka sisältävät venäjänkielistä sanastoa, muun muassa maastoterminologiaa, joka on omaksuttu Vienanmeren rannikkoasukkaiden murteesta. Näiden paikannimien olemassaolo on pitkäaikaisen kosketuksien tulos Vienanmeren rannalla asuvien venäläisten kanssa. Tämä ilmiö on ominaista suurin piirtein vain Vienan keski- ja itäosan nimistölle.

Giirängorat (Paanajärvi), *Strahvilangora* (Strahvila) < *gora* (гора) 'mäki', *Juonoškupa* (Kuorilaksi), *Kivikupa*, *Savikupa* (Suurisaari) *kupa* (купа) < 'lahti', *Meša* (marjapaikka) (Sompajärvi) < *meša* (межа) 'tilanraja; pellonpiennar', *Peskuluodo*, *Pesku-niemi* (Paanajärvi), *Peskuranda* (Sompajärvi) *pesku* (песок) < 'hiekkä', *Pimiekalidora* (polku) (Kurki) < *kalidora* (коридор) 'käytävä', *Plotina* (Strahvila) < *plotina* (плотина) 'pato', *Tupakkapl'ossa* (Strahvila), *Pienipl'ossa* (Ylä-Puulonki), *Pl'ossaranta* (Suurisaari), *Valkiezenpl'ossa* (Paanajärvi) < *pl'ossa* (плёс) 'suvanto', *Kuivaporoska* (Nilmakupa) < *poroska* (порожек, порог) 'koski', *Zaborat* (kalapaikka) (Paanajärvi) < *zabora* (забор) 'kalanpyydyslaite, pato' jne.

Yllä mainituista esimerkeistä nähdään vain sanastollisia lainoja, jotka eivät anna tietoa, milloin venäjän vaikutus on tullut näille seuduille. Tässä suhteessa kuvaavana esimerkkinä on *-šina* (ven. -щина)-paikannimityyppi, joka on ilmestynyt karjalaisten nimistöön itämerensuomalaisen ja venäläisen paikannimisysteemin vuorovaikutuksen seurauksena. Huomattakoon, että strukturaalisen mallin omaksuminen erikielisten nimistösystemien kosketuksien aikana on erittäin harvinainen ilmiö. Mielestäni tämä seikka voi olla todisteena karjalaisten ja venäläisten pitkäaikaisista ja intensiivisistä kosketuksista.

Suurin osa karjalaisessa nimistössä tavattavista *-šina*-loppuisista paikannimistä on peltojen ja nurmien nimiä. Näiden nimien pohjana ovat miesten ja naisten ortodoksisen nimien karjalaiset muunnelmat tai lisänimet: *Hal'ošina* < karj. *Hal'o* < Харлампий; *Midroušina* < karj. *Midro* < Митрофан; *Miihakal'oušina* < karj. *Miihakali* < Михаил; *Ol'okkoušina* < karj. *Ol'okka* < Алексей; *Irošina* < karj. *Iro* < Ирина, *Mašoušina* < karj. *Mašo/Mašoi* < Мария; *Ukkošina* < karj. *ukko* jne.

Mutta missä ja milloin karjalaiset ovat ottaneet käyttöön tämän mallin? Livviläiseen nimistösystemiin malli on levinnyt nähtävästi etelästä Syvärin tienoilta, jossa *-щина*-tyyppi on ominainen venäläiselle nimistölle (Муллонен 1999: 72–89). Varsinaiskarjalaiseen nimistösystemiin *-šina*-malli on ulottunut nähtävästi pohjoisesta Äänisniemimalta, jossa 1500- ja 1600-luvulla on ollut tiiviitä karjalais-venäläisiä kosketuksia. Siihen aikaan karjalaiset asutukset levisivät huomattavasti aiempaa kauemmas itään nykyiseen venäjänkieliseen Äänisniemeen.

-šina-mallin kartoittaminen todistaa, että tyyppin levikkialue Vienan Karjalassa on itäinen (kartta 9). Länteen edetessä johtimen käyttö vähenee. Länsi-Vienasta löytyy vain yksittäisiä esimerkkejä tästä mallista. Oletan, että malli sai ensiksi jalansijan Seesjärven tienoille, jonne se ulottui nähtävästi nykyisen venäjänkielisen Puutoisen (ven. Пудож) seudulta Äänisniemen kautta, ja Seesjärveltä se levisi Keski-Vienan nimistöön mahdollisen karjalaisten pohjoiseen suuntautuneen muuttoliikkeen myötä.

Yllä mainitun oletuksen todisteena ovat mielestäni *-šina*-mallin erikoistyyppien esimerkit, jollaisen voimme nähdä esimerkiksi pellon nimessä *Rod'ol'oušina*. Tässä nimityksessä *-(ou)šina*-johtimen edessä on *l*-elementti⁸. Tämäntyyppisissä nimissä on säilynyt nähtävästi itämerensuomalainen *-la/-lä/-l'a*-johdin, joka esiintyy tavallisesti kylien ja talojen nimissä. Paitsi Keski-Vienaa tämä tyyppi on tuttu myös Keski-Karjalan Seesjärven karjalaisten nimistölle: *Rod'ol'oušina* (Vienan Kurenkylä), *Papiloššinat* (Vienan Suikujärvi), *Mikkol'oušina* (Seesjärven Sellinkylä), *Okkol'oušina* (Seesjärven Jouhivaara). Vienan Paanajärvessä *-l'oušina*-loppuinen tyyppi esiintyy tämän kylän vanhimpien ja suurimpien sukujen nimityksissä: *Abrol'oušina*, *D'osrol'oušina*, *Kokkol'oušina*, *Makkol'oušina*, *Meččol'oušina*, *Prokkol'oušina*. Itä-Vienaan tyyppi on voinut levitä myös Vienanmeren rannalta, johon se oli ulottunut Äänisniemimalta ja Puutoisesta venäläisten muuttoliikkeen myötä.

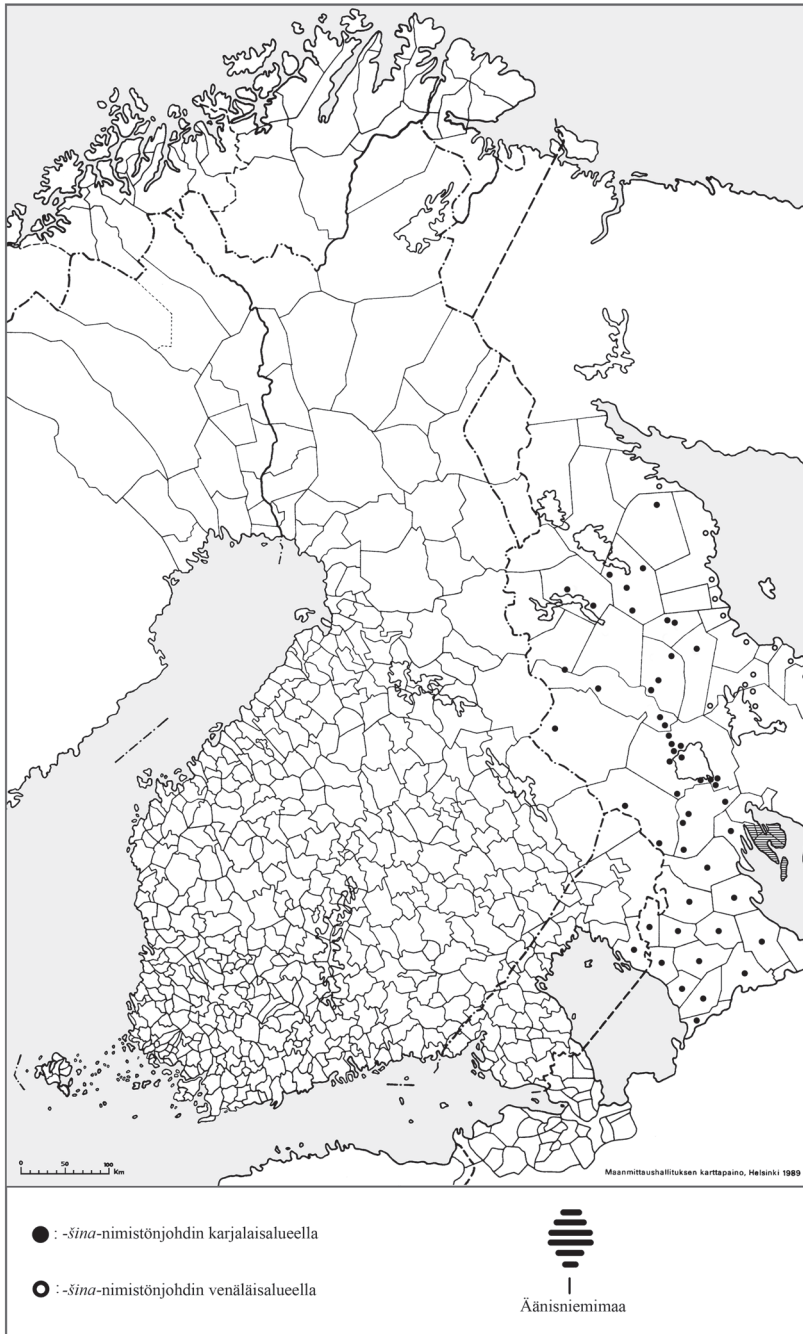
7 Vienanmeren rannikon karjalaiskylät 1800-/1900-luvun vaihteessa

Käsitys Vienan Karjalan asuttamisesta jää puutteelliseksi, jos emme huomioi vielä yhtä historiallista seikkaa. 1800-luvun loppupuolelta alkaen Vienanmeren Karjalanrannan pohjoisrannikolle ja siitä itään sijaitsevalle alueelle syntyi uusia karjalaisia kyliä. Suurin osa niistä on niin myöhäisiä, että näiden kylien asukkaat muistavat nykyäänkin asutusten perustamisvuosia ja perustajien nimiä.

Tällaisten kylien muodostuminen on tapahtunut Stolypinin⁹ maatalousreformin yhteydessä. Sosioekonomisena edellytyksenä on ollut perheiden kasvun aiheuttama

8. Painottoman **oi*-diftongin loppukomponentin katoaminen johti varsinaiskarjalaisissa *-la*-aineksisissa asutusnimissä *-l*-äänteen palatalisoitumiseen (**Kaskoila* > *Kaskol'a*, **Abroila* > *Abrol'a*). Vastaava ilmiö on havaittavissa myös *-la*-päätteisissä appellatiiveissa (*ukkol'a*, *miehol'a*) (Карлова 2004: 24).

9. Stolypinin reformi oli Venäjän keisarikunnan pääministerin Pjotr Stolypinin mukaan nimetty uudistus, jonka tarkoituksena oli mahdollistaa Venäjän maatalouden uudistuminen ja parantaa talouden monimuotoisuutta. 1900-luvun alun reformi teki mahdolliseksi yksityistalouksien perustamisen maaseudulla. Kyläyhteisöistä saattoi erota ja ryhtyä itsenäiseksi maanviljelijäksi, jollaisten Stolypin arvioi ajan myötä vaurastuvan valtiojärjestystä tukevaksi talonpoikaistoksi. Stolypinin reformin aikana asutettiin mm. Itä- ja Länsi-Siperiaa ja Kaukoidän hedelmällisiä alueita. (Wikipedia: Pjotr Stolypin; Vuorikoski 1996.)

Kartta 9.
-šina-loppuisten nimien levikki.

vapaiden maatalousmaiden puute kantakyllissä 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Toisena tekijänä, joka houkutteli karjalaisväestöä Vienanmeren Karjalanrannalle ja sen lähellä oleville alueille, on ollut Muurmannin rautatien rakentaminen.

Huomion arvoista on se, että Vienanmeren rannikon tienoilla karjalaiskylien nimistössä käytetään aktiivisesti venäjänkielisiä paikannimimalleja¹⁰, jotka karjalaiset ovat ottaneet käyttöön Karjalanrannan pomooriasukkailta. Uusia karjalaiskyliä ympäröivä nimistö todistaa, että karjalaisten asutus on syntynyt alueelle, joka on kuulunut venäläisten rannikkoasukkaiden vaikutuspiiriin. Karjalankieliset paikannimet keskittyvät pääasiassa karjalaisasutuksen ympäristöön, kun taas rannikon ja sen lähellä olevien huomattavien maastonkohtien nimet ovat venäläisperäisiä:

Seretnäikoski (< ven. *Средний пороз* 'keskimmäinen koski'), *Skorotuuma* (koski) (< *Скородум*), *Velikoisuari* (< *Великий остров* 'suuri saari') (Kananen), *Toroššiha* (lahti) (< *Дорошиха*), *Nikol'skoiluoto* (< *Никольская луда* 'Nikolain luoto'), *Varničnoikura* (< *Варничная губа* 'suolankettämön lahti') (Suurisaari), *Krivoiporoška* (< *Кривой порожек* 'väärä koski'), *Olenčikka* (saari) (< *Оленьчик*), *Ter'oššiha* (korko, luoto) (< *Терешиха*) (Nilmikupa), *Panovajärvi* (< *Паново*) (Panova), *Kislainiemi* (< *Кислый наволок* 'haran niemi'), *Kormanoivoiuaara* (< *Корманова варака*), *Storon'noijoki* (< *Сторонняя река*) (Nilmijärvi), *Dolgoiviuaara* (< *Долгая варака* 'pitkä vaara'), *Gremähäniemi* (< *Гремяха*), *Ivanovskoilampi* (< *Ивановская ламбина* 'Iivanan lampi') (Šuurpa), *Varlamoijärvi* (< *Варламово озеро* 'Varlamin järvi') (Ylä-Puulonki), *Siničanniemi* (< *Синицин наволок*) (Ala-Puulonki) jne.

Nimistö kertoo siitä, että venäläispomoorien mielenkiinto kohdistui välittömästi merenrannikolle, kun taas karjalaisten maankäytöstä on jälkiä pääasiassa sisämaan nimistössä. Tämä johtopäätös koskee tietenkin vain myöhäistä karjalaisten muuttoliikettä Kiestingin, Oulangan ja Vitsataipaleen pitäjistä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Nykyisetkään nimioppaat eivät pidä Vienanmeren rannikkoa ja sen rajaseutua karjalaisten kanta-alueena, vaikka eräät karjalaiskylät ovat sijainneet täällä jo toista sataa vuotta.

8 Tulokset

Vienan nimistön analyysi todistaa, että tämän alueen asuttamiseen on osallistunut eri etnisten ryhmien edustajia. Luotettavimmin jäsennettävissä oleva kaikista varhaisin nimikerrostuma on saamelaista alkuperää. Saamelaisperäisiä paikannimiä on runsaasti sekä Vienan Karjalan että Vienanmeren länsirannikon nimistössä. Suurin osa saamelaisperäisistä paikannimistä on suurten maastokohtien nimiä. Oletetaan myös, että osa saamelaisväestöä on assimiloitunut itämerensuomalaisiin uudisasukkaisiin.

Nimistöaineiston perusteella voi erottaa kaksi karjalaista muuttoaaltoa Vienan Karjalan asuttamisessa. Näiden muuttoaaltojen rinnakkaisuuden todistaa moninainen joukko karjalaisperäisiä nimimalleja, jotka tavataan toisaalta Laatokalta Vianaan Sees-

10. Niiden joukossa on melkoinen määrä myös saamelais- ja karjalaisperäisiä paikannimiä: esim. *Kartešvarakanluoto* (< *Картешварака*), *Kindroniemi* (< *Киндросово*), *Kotkovasuari* (< *Котков*), *Nilmiporoška* (koski) (< *Нильмипороз*), *Perosuari* (< *Перостров*), *Pielekänniemi* (< *Пелега*) jne.

järven kautta vievän reitin varrella, toisaalta Laatokalta Vienanmerelle entisen Käkisalmen läänin ja Itä-Kainuun kautta vievän reitin varrella. Viimeksi mainittuun reittiin liittyyne suomalaisväestön muuttaminen Vienan Karjalaan. Mielestäni tämän todistaa se, että yllä mainitun vesireitin varrella tavataan sekä karjalais- että suomalaisperäisiä paikannimiä. Tämä vuorostaan voi olla todisteena siitä, että kaksi erikielistä muuttoliikettä käytti tätä reittiä samanaikaisesti tai toinen seurasi toisen käyttämää kulkureittiä.

Myöhäisin on venäläisperäisten nimien kerrostuma, joka on muodostanut Vienanmeren rannikon karjalais- ja venäläisväestön kosketuksen tuloksena. Suurin osa tämän ryhmän nimistä esiintyy pienten paikkojen nimityksissä, joita käytettiin yksittäisten kylien mikronimistössä. Toisaalta paikannimiaineisto viittaa venäläisen ja karjalaisen nimistösystemin aikaisempaan vuorovaikutukseen. Siitä todistaa se, että karjalainen nimistösystemi on omaksunut venäläisen *-щина*-rakennemallin.

Näin ollen yllä mainittujen nimimallien analyysi antaa mahdollisuuden määrittää eri heimojen muuttoliikkeen aika ja reitit Vienan Karjalan alueelle. Lisäksi yhdistämällä paikannimien tarjoaman tiedon historiallisiin asiakirjoihin ja perimätietoihin voi rekonstruoida eräitä historiallisia hetkiä, jotka liittyvät nykyisen karjalaisen asutuksen muotoutumiseen Vienan Karjalassa.

Lähteet

- CASTREN, MATIAS ALEKSANTERI 1852: *Nordiska resor ock forskningar 1*. Helsingfors: Finska Litteratur-Sällskapet.
- ITKONEN, TOIVO – ÄIMÄ, FRANS 1918: *Jacob Fellmanin muistiinpanot Sompion ja Kuolajärven lapin-murteista*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- ITKONEN, T. I. 1958: *Koltan- ja Kuolanlapin sanakirja 1–II*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- JAAKKOLA, JALMARI 1956: *Suomen varhaishistoria II*. Porvoo: WSOY.
- JESKANEN, MATTI 1998: Karielat hormilla kessessä. Sisä-Venäjän, erityisesti Tverin alueen karjalaiset. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Karjala. Historia, kansa, kulttuuri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 705. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JUVELIUS, J. W. 1888: *Muistoja Pohjoisen Venäjän Karjalan muinaisuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KIVINIEMI, EERO 1971: *Suomen partisiippinimistöä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1977: *Väärät vedet. Tutkimus mallien osuudesta nimenmuodostuksessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 337. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1980: Nimistö Suomen esihistorian tutkimuksen aineistona. – *Virtittäjä* 84 s. 319–337.
- KKS = *Karjalan kielen sanakirja* 1–6. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVI. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1968–2005. Verkkoersio osoitteessa http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/kks_info.cgi.
- KOIVULEHTO, JORMA 1997: Were the Baltic Finns “clubmen”? – Ritva Liisa Pitkänen & Kaija Mallat (toim.), *You name it. Perspectives on onomastic research* s. 151–169. Studia Fennica Linguistica 7. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- LÖNNROT, ELIAS 1980: *Elias Lönnrotin matkat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEHTIRANTA, JUHANI 1989: *Yhteissaamelainen sanasto*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 200. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- NA = Nimistöarkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- NIELSEN, KONRAD 1979: *Lapp Dictionary. Vol. 1–5*. Oslo: Instituttet for sammenlignende kulturforskning.
- NIEMI, A. R. 1921: *Vienan läänin runonlaulajat ja tietäjät*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NUUTINEN, LIISA 1988: *Lounaisen Ala-Satakunnan pitäjännimien etymologiat*. Suomen kielen pro-gradu tutkielma. Nimiarkisto. Helsinki.
- PÖLLÄ, MATTI 1995: *Vienan Karjalan etnisen koostumuksen muutokset 1600–1800-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 635. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2001: *Vienan Karjalan perhelaitos 1600–1900-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ROSÉN, R. 1938: “Rusopartainen Ontrus” ja hänen esi-isänsä. – *Karjalan historia* s. 51–60. Historian aitta VIII. Jyväskylä: Historian ystäväin liitto.
- RÄISÄNEN, ALPO 1990: Zur Entstehung des Namengutes in der Einöde Kainuu. – Heikki Leskinen & Eero Kiviniemi (toim.), *Namenkunde in Finnland*. Studia Fennica 34. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2003: *Nimet mieltä kiehtovat. Etymologista nimistöntutkimusta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2005: Saamelaisjäljet Kuusamon ja Posion paikannimistöissä. – *Virittäjä* 109 s. 336–356.
- SAARIKIVI, JANNE 2004: Über das saamische Substratnamengut in Nordrußland und Finnland. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 58 s. 162–234.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1993: *Saamelais-suomalais-saamelainen sanakirja*. Ohcejohka: Girjegiišá.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja* I–VI. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1974–1987.
- Sukunimet 2000 = MIKKONEN, PIRJO – PAIKKALA, SIRKKA 2000: *Sukunimet*. Helsinki: Otava.
- TEGENGREN, HELMER 1952: *En utdöd lappkultur i kemi lappmark*. Studier i nordfinlands kolonisationshistoria. Acta academiae aboensis humaniora XIX. Åbo: Åbo akademi.
- VAHTOLA, JOUKO 1980: *Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus*. Studia Historica Septentrionalia 3. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- VUORIKOSKI, MATTI 1996: *Russia. Lyhyt Venäjän historia*. –<http://www.kolumbus.fi/~w423268/study/russia1.htm> 17.03.2009.
- Wikipedia = *Pjotr Stolypin*. – http://fi.wikipedia.org/wiki/Pjotr_Stolypin 17.03.2009.
- АСМ = *Акты социально-экономической истории севера России конца XV–XVI в. Акты Соловецкого монастыря 1479–1571 гг.* Ленинград: Наука 1988.
- Бернштам, Т. А. 1978: *Поморы. Формирование группы и системы хозяйства*. Ленинград: Наука.
- Бубрих, Д. В. 1947: *Происхождение карельского народа*. Петрозаводск: Государственное издательство Карело-Финской ССР.
- Жуков А. Ю. 2003: *Управление и самоуправление в Карелии XVII в.* Великий Новгород: НовГУ им. Ярослава Мудрого.

- ИК = *История Карелии XVI–XVII вв. в документах III*. Петрозаводск-Йоэнсуу: КарНЦ РАН, Университет Йоэнсуу 1987.
- История Карелии: *История Карелии с древнейших времен до наших дней*. Петрозаводск: Периодика 2001.
- Карлова, О. Л. 2004: Суффикс *-la* в топонимии Карелии (рукопись, käsikirjoitus).
- Керт, Г. М. 2002: *Применение компьютерных технологий в исследовании топонимии*. Петрозаводск: РАН.
- Кузьмин, Д. В. 2007: К проблеме формирования населения западного побережья Белого моря (по данным топонимии). – *Финно-угорская топонимия в ареальном аспекте* s. 20–89. Петрозаводск: РАН.
- МПИК 1941: *Материалы по истории Карелии XII–XVI в.в.* Петрозаводск: Государственное издательство Карело-Финской ССР 1941.
- Муллонен И. И. 1999: Суффиксальные модели в топонимии Присвирья – *Севернорусские говоры 7/1999* s. 72–89.
- Саарикиви, Янне 2002: Саамская субстратная топонимия Русского Севера с точки зрения сравнительной финно-угристики – *Финно-угорское наследие в русском языке. Сборник научных трудов*. Выпуск 2 s. 94–213. Екатеринбург: Издательство Уральского университета.
- СКЯ 1990: *Словарь карельского языка (ливвиковский диалект)*. Петрозаводск: Карелия.
- СКЯ 1994: *Словарь карельского языка (тверские говоры)*. Петрозаводск: Карелия.
- Чернякова, И. А. 1998: *О чем не рассказал Элиас Леннрот... К истории края, где оказались сохранены и записаны эпические песни древнего народа*. Петрозаводск: Издательство Петрозаводского государственного университета.

Toponymy as a source for the settlement history of White Sea (Viena) Karelia

Viena Karelia is the name given to the large northern area of Russian Karelia that once extended from the White Sea to the modern Finnish border. Although the area is renowned throughout the world for the trochaic Kalevela-poetry collected there, the history and culture of Viena Karelia has been surprisingly little treated in scientific research.

In this article, the toponymy of White Sea Karelia is employed as a source with which to examine the settlement history of the region. Using toponymic material, it is possible to obtain detailed information regarding the origins of the people of Viena. Viena Karelia is situated along the main routes of communication between present-day Finland and the White Sea. Its toponymy thus reflects geographical features and bodies of water and sheds light upon the ways in which different ethnic groups (Karelians, Tavastians, and Savonians) have used them.

The toponymy of Viena Karelia developed throughout the second millennium as Karelian settlement there came into contact with the inland Sámi peoples (who gradually assimilated with the surrounding Finnic speakers) and the Russians living along the White Sea coast.

Toponymic research has demonstrated that place names are generally constructed according to particular structural, lexical, and semantic models. When learning a language, people also acquire the system of denomination employed in their environment. Therefore, when a newcomer in a particular area has to name geographical features, he will employ those structural, lexical, and semantic models that are already familiar to him. This also means that the areal distribution of toponymic models can be employed in reconstructing the movements of linguistic groups in the past.

In the analysis of the toponymy of a particular area, a typological-geographical method, outlined in the article, based on charting the naming models common to particular forms of language and their areal spread can be employed. Many toponymic models appear across a very limited area; the formation of such areas may be linked with the spread of particular ethnic or linguistic groups and the history of the formation of ethnic areas.

An analysis of the toponymy of Viena Karelia demonstrates that there have been a number of stages in the settlement of the region and that the population of the area has, most likely, come from many different directions (from the north-western shores of Lake Ladoga, from Tavastia, Savo, Eastern Ostrobothnia, from the White Sea coast, and from Central Karelia). The author postulates that some of the place names in Viena Karelia have historical connections with the aforementioned regions and that they reflect the movement of populations from the area of present-day Finland to Northern Karelia.

Further, the toponyms seem to indicate two distinct waves of Karelian migration in the settlement of Viena Karelia. The parallel nature of these waves is demonstrated by diverse groups of Karelian toponymic models (e.g. the *Nilos-/Ryhjä-*), which are found along the route from around Lake Ladoga via Seesjärvi to Viena on the one hand, and along the route from Lake Ladoga to the White Sea, leading through the former province of Käkisalme and Eastern Kainuu, on the other. The latter route may also be associated with the migration of Finns to Viena Karelia. The author demonstrates this by pointing to the occurrence of both Karelian and Tavastian place name types along the route (for instance, *Läpikäytävä*, and the *Häme-*, from *Häme* ‘Tavastia’).

The newest layer in Northern Karelian toponymy is of Russian origin. This arose as a result of contact between Karelians and Russians along the White Sea coast. The majority of names belonging to this group denote very small features, such as micro-toponymic objects specific to individual villages. However, the place-name corpus indicates previous interaction between the Russian and Karelian toponymical systems. Indicative of this is the fact that Karelian toponymy has adopted the Russian structural model *-šina* (*-щина*).

The analysis of the toponymic models of White Sea Karelia offers the researcher the possibility to form both ethnolinguistic and historical conclusions regarding the chronology of Karelian settlement, the direction of population spread, and the routes they took, as well as to consider the ways in which different ethnic groups (Tavastians, Savonians, Russians, and the Sámi people) have contributed to the settlement of Viena Karelia.

Kirjoittajan yhteystiedot (address):
kusmiccu[--]@hotmail.com¹¹

11. Kirjoittaessasi sähköpostiosoitetta poista hakasulkeet ja niiden sisältämät merkit.